

छात्र प्रबोधन

सौर आश्विन शके १९१८
वर्ष ५ अंक ३

ज्ञान प्रबोधिनीचे कुर्मीपत्रांसाठी अभिनव मासिक!

संयोजक प्रशिक्षण शिबिर

ज्ञान प्रबोधिनीचे विविध शैक्षणिक प्रयोग अनौपचारिक शिक्षणद्वारा आपल्या गावी मुरू करण्याची इच्छा असलेल्या युवक-युवती, पालक-शिक्षक यांच्यासाठी 'संयोजक प्रशिक्षण शिबिर' आयोजित केले आहे. विविध कार्यक्रमांचे आयोजन कसे करावे? व त्यासाठी लागणाऱ्या विविध कौशल्यांचे प्रशिक्षण, ज्ञान प्रबोधिनीचे शैक्षणिक प्रयोग, संकल्पना व ध्येय विचारांची माहिती प्रामुख्याने या शिबिरातून मिळेल.

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी स्वयंसेवी वृत्तीने धडपड करू इच्छिणाऱ्या अन् आठवड्याला या कामासाठी किमान तीन तास वेळ देऊ शकणाऱ्या वीस वर्षांवरील व्यक्तींसाठी हे शिबिर आयोजित केले आहे.

शिबिर स्थळ : पुणे **शिबिर कालावधी :** १५ नोव्हें. ते १९ नोव्हें. ९६

शिबिर शुल्क : रु. १५०/- (शिबिर काळातील निवास-भोजन खर्चासह)

शिबिर निवासी असणार असून श्वेशसंख्य भरावित आहे.

शिबिरात पुष्कळ व सर्व दिवस महत्त्वाचे होणे आवश्यक!

लवकरात लवकर स्थानिक अथवा मुलक कार्यालयीन नावनोंदणी करावी. शिबिराबाबतचे सर्व तपशील स्थानिक केंद्रावर उपलब्ध आहेत.

मुलींसाठी तंबूतील शिबिर व गिरिभ्रमण

पुण्याजवळील निसर्गरम्य परिसरात, ग्रामीण जीवनाच्या परिचय करून घेत, अनेक अनुभवांची शिंदोरी मिळविण्यासाठी तंबूतील शिबिरात सहभागी व्हा!

कालावधी : १५ ते २२ नोव्हें. ९६

शुल्क : रु. ३५०/-

वयोगट : ८ वी ते १२ वी पर्यंतच्या सभासद असलेल्या मुली.

शिबिराचे तपशील स्थानिक केंद्रावर उपलब्ध आहेत.

(मुलांसाठीच्या शिबिरासंबंधीचे प्रकटन आतील पानावर पाहावे.)

चाहूल दीपावली विशेषांकाची ..

नावीन्यापूर्ण भेटकार्डांसह बहुदंगी... बहुदंगी, मोठ्या आकारामधील
दीपावली विशेषांक तयार होत आहे!

सभासद या नात्याने तुम्हाला हा अंक मिळेलच. पण तुमच्या मित्र-मंडळी, नातेवाईक
यांना हा दीपावली विशेषांक भेट देऊन त्यांचाही आनंद वाढवा!

किंमत : रु. ३०/-

सर्व वितरण केंद्रांवर १ नोव्हेंबर नंतर अंक उपलब्ध!

छात्र

प्रबोधन

वर्ष ५ अंक ३

सौर ८ आश्विन शके १९१८

इवली शल्ये रुपती खुपती मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी ने ज्योतिर्जगतात

संपादक प्रकाशक

महेन्द्र सेठिया

संपादक मंडळ

महेन्द्र सेठिया B.E.M.Ed.

विवेक पोंक्षे M.Sc.B.Ed.

अनघा लवळेकर B.A.B.Ed.

शैलजा देशमुख M.A.M.Ed.

मुखपृष्ठ व आतील चित्रे

रवी देशमुख

अक्षर जुळणी

प्रिंट लिंक, पुणे - ५.

मुद्रक

प्रबोध संपदा, पुणे - २.

संपर्क

'छात्र प्रबोधन'

ज्ञान प्रबोधिनी

५१० सदाशिव पेठ,

पुणे - ४११ ०३०.

☎ ४७७६९१

वार्षिक नोंदणी क्रमांक PHM/153/VIII

प्रकाशन दिनांक

सौर अश्विन ८ शके १९१८

३० सप्टेंबर १९९६

वर्गणी

वार्षिक-रु. १००/- द्वैवार्षिक रु. १८५/-

त्रैवार्षिक - रु. २७५/- आजीवन रु. २०००/

या अंकात दडलंय काय?

- संवाद २
- सर्वत्र विजय पर्वास प्रारंभ करू या! ३
- कविता पानोपानी ६
- जिद्द ७
- जगणे एक अपराध ९
- डोळे आलेत? १३
- जय जवान जय किसान १५
- जीवनदायी चक्रीवादळ १९
- स्पर्धा परिक्षांची तयारी २१
- राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षा २५
- रात्र कोजागिरीची २५
- कथा शोधकांच्या - ३ 'डॉ. लिव्हिंग्स्टन, आय प्रिड्यूम?' ३३
- रांगोळीच्या नाना कला ३७
- अभ्यास विषयाची भिती का वाटते? ४१
- हिंदू ऐक्याची ध्वजा ४३
- ओळख संगणकाशी ४४
- संवाद भारतीय भाषांशी ४६
- दिवाळी अंक वितरण केंद्रांचे पत्ते ४६

ग्लानी सारी झटकुनी टाकू चालीमध्ये वेग भरू, पंथ चालता एकत्वाचा समतेचा ध्वज उंच धरू.

छात्र प्रबोधन : ज्ञान प्रबोधिनीचे कुमारांसाठी अभिनव मासिक !

प्रिय प्रबोधक मित्रमैत्रिणींनो,

‘गणपती बाप्पा मोरया, मंगलमूर्ती मोरया’ च्या गजरात गणेशोत्सव मोठ्या उत्साहात अन् धुमधडाक्यात पार पडला. तुमच्यापैकी कितीजणांनी या उत्साहामध्ये स्वतःला झोकून दिलं? ज्ञान प्रबोधिनीतले निगडी-सोलापूर-पुणे-साळुंब्रे-शिवापूर येथील मुले-मुली जोशपूर्ण अशा बर्चीनृत्यात स्वतःला विसरून तासन्तास धुंद होऊन जातात. असं स्वतःला विसरून, देहभान हरपून एखाद्या गोष्टीत सहभागी होण्यातला जो अनुभव अन् आनंद मिळतो तो दीर्घकाळ टिकणारा असतो. तुमच्यापैकी अनेकांनी तो अधिकाधिक वेळा मिळवायला हवा.

राखीपौर्णिमेच्या निमित्ताने अनेकांनी मोठ्या प्रमाणावर राख्या तयार करून विकल्या. सांगलीच्या सभासदांनी तर राख्या तयार करून त्याचे विक्री केंद्रही चालविले. या विक्रीतून खूप वेगवेगळ्या प्रकारचे अनुभव त्यांनी मिळविले. अनोळखी लोकांनाही आपल्याकडील वस्तू विकता येण्याचे कौशल्य प्रत्येकाकडेच असायला हवे. दिवाळीच्या सुट्टीत भेटकार्ड, आकाशकंदील करून तेही विकण्याचा जरूर प्रयत्न करा. **उद्यमशीलता हा एक महत्त्वाचा गुण आपण सर्व प्रबोधकांनी बाणवायला हवा!**

“आम्ही नोकरी मागणारे होणार नाही, नोकरी देणारे होऊ.” असे जितक्या अधिक प्रबोधकांना म्हणता येईल तितके बेरोजगारीचे प्रश्न कमी होतील. ५-१० वर्षांनंतर असे म्हणता यावे यासाठी या वयात असे छोटे मोठे उद्योग तुम्ही करायला हवेत.

विजयादशमी.... दसरा..... एकमेकांना सोनं देऊन प्रेमाने अलिंगन देण्याचा हा दिवस. सीमोल्लंघनाचा, शिलंगणाचा हा दिवस! पूर्वी ह्या मुहूर्तावर चढाईला प्रारंभ होत असे. नवनवीन प्रदेश जिंकण्याच्या इर्ष्येने सीमांचे उल्लंघन केले जात असे. या वर्षीच्या विजयादशमीच्या निमित्ताने तुम्ही कोणत्या विजयी मोहिमेला प्रारंभ करणार? कोणत्या सीमा ओलांडणार? आपणच आपल्याला घालून घेतलेल्या कोणत्या मर्यादा मोडून नवीन क्षितिजाकडे धाव घेणार? जे मी ठरवीन ते करीनच करीन, एखाद्याला शब्द दिला असेल, वेळ दिली असेल तर ती पाळीनच पाळीन असा शुभसंकल्प या दसऱ्याला करता येईल का? सण म्हणजे केवळ समारंभ, सुट्टी आणि मिष्टान्नभोजन न राहता त्याचा अर्थ खोलवर बिंबला पाहिजे.

दिवाळीच्या सुट्टीत आकर्षक दिवाळी विशेषांक तर तुमच्यापर्यंत पोहोचलेच. मला खात्री आहे तुम्ही त्याची आतुरतेने वाट पाहात असाल, पण त्याचबरोबर यावर्षी छात्र प्रबोधनची ध्वनिफीत आवृत्तीही निघते आहे. शब्दांबरोबरच सूरही तुमच्यापर्यंत पोहोचविण्याचा हा एक प्रयत्न!

संग्राह्य व श्रवणीय अशी ही ध्वनिफीत विकत घेऊन स्वतः तर एकावीच पण अनेकांनाही ऐकवावी. सहामाही परीक्षेसाठी शुभेच्छा!

सस्नेह तुमचा,

(महेन्द्र सेठिया)

सर्वत्र विजयपर्वास प्रारंभ करूया!

- प्रा. यशवंत लेले

अपराजिता!

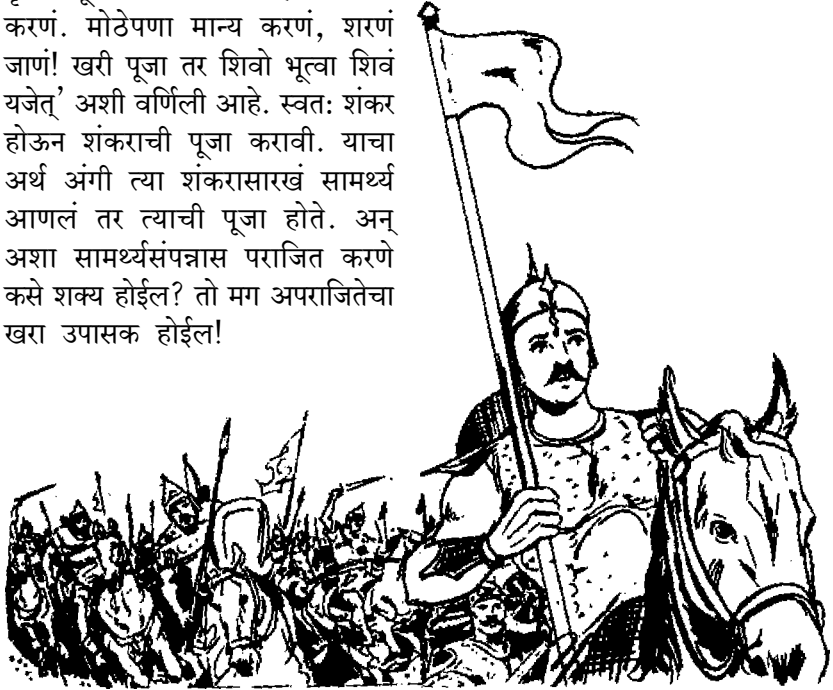
दसऱ्याला अपराजितेची पूजा करावी असे आहे. अपराजितेची पूजा म्हणजे दुर्गेची पूजा, असुरसंहारिणी महिषासुरमर्दिनी, महेशासही मोह घालणारी महाकाली, महाशक्ती यांची पूजा! दुर्वा, जवस, सातू किंवा गवताची काडी (अपराजितेचे हेही अर्थ आहेत) याची नव्हे !

आम्ही म्हणे शक्तिपूजक आहोत.

पण पूजा म्हणजे काय? 'पू' म्हणजे 'फूल' या अर्थाचा दक्षिणी भाषेतील शब्द. पूजा म्हणजे फुलांनी करण्याची कृती. फूल अर्पण करणं म्हणजे गौरव करणं. मोठेपणा मान्य करणं, शरणं जाणं! खरी पूजा तर शिवो भूत्वा शिवं यजेत्' अशी वर्णिली आहे. स्वतः शंकर होऊन शंकराची पूजा करावी. याचा अर्थ अंगी त्या शंकरासारखं सामर्थ्य आणलं तर त्याची पूजा होते. अन् अशा सामर्थ्यसंपन्नास पराजित करणे कसे शक्य होईल? तो मग अपराजितेचा खरा उपासक होईल!

पराभूतांचे प्रदर्शन!

जगाच्या चव्हाट्यावर आम्ही जणू पराजितेचे पूजक म्हणून उठून दिसतो. नेमबाजीत नेस्तनाबूत, हॉकीत हतबल, क्रिकेटमध्ये कमजोर तर कुस्तीत किरकोळ ! पोहण्यात पराभूत तर पळण्यात पुरे पराजित! क्रीडेच्या प्रत्येक प्रकारात चारीमुंड्या चीत! एकाकी कांस्यपदकाचं या नव्वद कोर्टींच्या देशाला केवढं कौतुक! पराजित

इतिहासाची नटवू पाने, अति गौरवमय पुरुषार्थानि।

३

With Best Compliments From SUNIKEM ENTERPRISES, PUNE.

होण्याच्या नियमाला पेसंनं जोडलेला जणू अपवाद असं ते कांस्यपदक ! अपराजितेची तीच किंचित पूजा! या किंचित पूजेऐवजी अपराजितेची महापूजा बांधण्याचं आपण ठरवू या!

बदलू या ही मानसिकता!

जगासमोर अनेक क्षेत्रातील विश्वविजेता भारत उन्नतमस्तक होऊन उभा राहावा असे मनातून खरोखरीच वाटतंय ना? माझी खात्री आहे, आपल्याला तसं वाटत असणार. त्यासाठी 'आम्ही हरणार' हा गंड काढून टाकायला हवा. त्याऐवजी 'आम्ही देशशत्रूशी, प्रतिस्पर्धाशी खेळातही हरणार नाही. हरण्यासाठी आम्ही खेळत नाही' असं म्हणून भारत जिंकत असल्याचं दृश्य मनोमन जागेपणी आपण पाहू या. अन् हे स्वप्न साकार करण्यासाठी अथक, अचूक अखंड परिश्रमांचा संकल्प सोडू या. जबरदस्त मेहनत करूया व देश शत्रू आपल्याला लढायला लावणार आहेत हे पक्के ध्यानी घेऊन शस्त्रांखांचेही खेळ अवश्य खेळू या. खरे नि खोटेही!

याचसाठी नवरात्रोत्सव अन् दसरा

आश्विन शुद्ध प्रतिपदेपासून दसरा दिवाळीच्या महापर्वास सुरुवात होते. आनंद-उत्साहाच्या चैतन्यलहरी वातावरणात खेळू लागतात. घटस्थापनेने नवरात्री महोत्सवाचा प्रारंभ होतो. ललिता पंचमी साजरी होते. षष्ठीस महासरस्वतीपूजन व सप्तमीस महालक्ष्मीपूजन होते. महाष्टमी जागवली जाते. महानवमीस खाण्डेनवमी असे

म्हणतात.

आपल्याला प्रभावी बनवणाऱ्या प्रत्येक साधनाची, शस्त्राची अन् उपकरणाची पूजा या खांडेनवमीस केली जाते. त्यांची पूजा करणे म्हणजे त्यांची योग्य ती काळजी घेणे, ती व्यवस्थित व कार्यक्षम ठेवणे. स्वच्छ करून ती अधिक प्रभावी बनवणे! त्यावर नियंत्रण ठेवणे. ती नित्य वापरात ठेवणे. आपलं शस्त्र वा साधन कार्यक्षम आपोआप कसं राहील? ते आपणच अद्ययावत ठेवावं लागतं. त्यासाठीचा दिवस म्हणजे खांडेनवमी! खांड म्हणजे तलवार! विजयासाठीचं एक साधन. ज्याला नवीन बनवते ती नवमी!

आणि दशमीस विजयाचे संकल्प घेऊन सीमोल्लंघनाच्या स्वाऱ्या सोने लुटतात. दसऱ्याला शमीची प्रार्थना करतात. ऋषिमुनींच्या तपश्चर्येचे तेज शमीवृक्षात साठवले गेल्यामुळे तो अत्यंत पवित्र ठरला आहे. कंटकाकीर्ण शमी पांडवांच्या शस्त्रांखांची संरक्षक ठरली तशी प्रभू रामचंद्रांनाही सुखदायिनी ठरली आहे. दसऱ्याला पाटीपूजन असतं. शस्त्राने संरक्षित राष्ट्रातील शास्त्रचर्चा ही निर्वेधपणे होत असते. त्यासाठी पाटीचं नि पुस्तकांचंही पूजन!

'घटस्थापना ते दसरा' या काळात प्रामुख्याने 'शक्ति' पूजेची साधना, अर्चना सांगितली आहे. 'महासरस्वती, महालक्ष्मी, महाकाली' ही शक्तीची विविध रूपे उपासनेसाठी प्रतिक रूपाने मानली गेली आहेत. ज्ञान विज्ञानरूपी सरस्वती, साधनसंपत्ती ऐश्वर्यरूपी लक्ष्मी

आणि शस्त्र अस्त्ररूप संपन्न शक्तिरूप काली वा दुर्गा ही आदी शक्तीची रूपे भक्तांना जशी भावतील तशी भजावीत. पण समजा धारणेसाठी तिन्ही शक्तींची एकत्रित साधना हवीच, हेच या नवरात्रोत्सव अन् दसऱ्याच्या सोहळ्यातून आपण समजून घ्यायला हवे.

अत्यंत अनुकूल मुहूर्त!

श्रवण नक्षत्राने युक्त अशी विजयादशमी ही अतीव मंगल मानण्यात येते. यावर्षीची, शके १९१८ ची दशमी ही अशी श्रवण नक्षत्र संयुक्त दशमी आहे. हे मुहूर्ताची परिभाषा मानणाऱ्यांनी ध्यानी घ्यायला हवे व त्या दिवशी मोठे विजय संकल्प करायला हवेत. (असे संकल्प करण्यासाठी खरं तर मुहूर्ताची वाट बघावी तरी कशाला पण तरी.....) या देशाचं सर्व प्रकारचं दैन्य दूर करण्यासाठी उपयुक्त एखादा तरी संकल्प केला पाहिजे.

छत्रपती शिवाजी, छत्रपती संभाजी व त्यांचे पेशवे यांनी आपापल्या अनेक विजययात्रा या विजयादशमीस

काढल्याच्या नोंदी इतिहासात वाचायला मिळतात.

७१ वर्षांपूर्वी राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाची मुहूर्तमेढ रोवणाऱ्या परमवंदनीय डॉक्टर हेडगेवारांचे पुण्यस्मरण आज होणारच!

यंदा आपण स्वदेशाच्या विजयासाठीच संकल्प करून विजयादशमी साजरी करूया!

‘विजयाचे वारस आम्ही।

सांगतो आमुचा दसरा’

असे नुसते म्हणूनच भागणार नाही.

‘येईल काळ विभवाचा।

सांगतो आमुचा दसरा’

असं म्हणूनही पुरणार नाही.

‘घडवू मन्वन्तर, मन्वन्तर’

असा मंत्र म्हणत विजयपर्वाची बीजे पेरू या!

■

— प्रा. यशवंत लेले

ज्ञान प्रबोधिनी,

५१० सदाशिव पेठ, पुणे -३०

दिवाळीच्या सुट्टीत मुलांसाठी तंबूतील शिबिर

मागील अंकातील आवाहनाला प्रतिसाद म्हणून ७ विद्यार्थ्यांची पत्रे आली आहेत. २० ऑक्टोबरपर्यंत ही संख्या ५० च्यावर गेल्यास तंबूतील शिबिर आयोजित केले जाईल. शिबिराच्या संभाव्य तारखा १८ नोव्हें. ते २४ नोव्हें. अशा असतील. शुल्क रु. ३००/- असेल. शिबिराची निश्चिती झाल्यावर ज्यांनी पत्रे पाठवून येण्याची इच्छा दर्शविली आहे अशा सर्वांना १ नोव्हेंबरपर्यंत सविस्तर माहितीपत्रक पाठविले जाईल. शिबिर होणार नसल्यास तसेही पत्र कार्यालयाकडून पाठविले जाईल. सभासदांच्या प्रतिसादावर शिबिर अवलंबून असल्याने इच्छुक सभासदांनी लवकरात लवकर पत्रव्यवहार करावा.

शिबिर इयत्ता ८ वीवरील सभासदांसाठी आहे.

करु सिम्मोलंघन या समयाला, लुटू ज्ञान, शक्ति, ऐक्याच्या नव हेमाला.

५

प्रायोजक : अॅडप्ट रेकॉर्डिंग इन्स्ट्रुमेंटस् प्रा. लि. पुणे.

पावसाच्या धारा.....

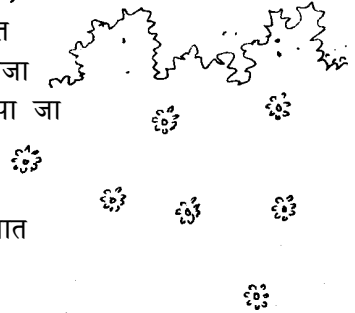
पावसाच्या धारा
 घेऊन आल्या गारा
 घरादारावरी या
 येती सरासरा !
 खळखळ वाहे पाणी
 गात जाई नवी गाणी,
 मधूनच कडकडे
 वीज चमकोनी!
 तापलेल्या या भूमातेला
 भिजवी पाऊस

मातीचा ये गंध नवा
 वाटे आम्हा तोच हवा!
 चला पावसात जाऊ
 थोडे भिजूनिया घेऊ
 कागदाची करू नाव
 तिला दूर सोडुनि देऊ!
 आता होईल हिरवी
 सारी आपुली धरणी
 धान्य उगवेल वरी
 नवे नवे पीकपाणी!

- वि.म.कुलकर्णी

सात

एक साती सात, की सात एके सात
 गाणं एकच पण, सूर आहेत सात
 रविवारकडे निघाली, सोमवारची वरात
 वाटेवरती देवळं, उभी होती सात
 व्याधाचा एकच बाण, शुक्राची एकच वात
 आकाशाच्या अंगणात मात्र, ऋषी बसले सात
 इंद्राचं धनुष्य पडलंय, किती किती मजा
 धो धो पावसांत, ता ना पि हि नि पा जा
 गाणारं झाड, पक्षीही बोलणारा
 शंकराच्या डोक्यावर, गंगेच्या धारा
 हिरव्या हिरव्या पानांत लपली फुलं सात
 आश्चर्याची सुद्धा, आश्चर्येही सात!

- रोहिणी करंदीकर

जिद्द

- नीता ओसवाल

ही गोष्ट आहे शिक्षणाला अनुकूल अशी कोणतीच परिस्थिती नसताना जिद्दीनं शिकलेल्या एका छोट्या दोस्ताची ! ज्ञान प्रबोधिनीच्या शिक्षणाविषयक एका उपक्रमात सहभागी असलेला हा दोस्त! आज संगणकाचा पदविका (*Diploma in Computer*) अभ्यासक्रम पूर्ण करून पदवीच्या शिक्षणाला सुरुवात केली आहे. प्रतिकूल परिस्थितीत अनेकजण विद्यार्थी असतात पण जिद्दीनं शिक्षणात यश कसं मिळवायचं हे या गोष्टीतल्यमा अयुबनं दाखवून दिलं आहे. मनापासून ठरवलं तर कोणतीही गोष्ट आपण पूर्ण करू शकतो असं तो आज म्हणू शकतो, कारण त्यानं तसं केलं आहे. त्याला त्याच्या शिक्षकांकडून वेळोवेळी प्रेरणा, मदत मिळाली आहे. यापुढे अनेकांना शिक्षणाची प्रेरणा देण्यासाठी मुक्त हस्ते तो विद्यादान देईल असा विश्वास बाळगून आहोत.

आज दहावीच्या परीक्षेचा निर्णय कळणार होता. अयुबला शाळेत जायला भीती वाटत होती. त्याच्याबरोबर घरातील कोणीच नव्हतं. आई-बाबा कामावर गेले होते. काय होणार काही कळत नव्हतं. उदासीन अवस्थेत तो चालत चालत शाळेत पोहोचला.

“अभिनंदन! तू कॉर्पोरेशनच्या सर्व शाळांमध्ये पहिला आलास! ८७% व्वा!” हे ऐकून अयुबचा चेहरा खुलला. तो म्हणाला, “हे यश माझं एकट्याचं नाही. ते माझे आई-बाबा, ताई-दादा, माझे सर सर्वांचं आहे.” त्याला आधीचं सर्व आठवत होतं.... त्याच्या डोळ्यासमोर भूतकाळातील घटना सरकत होत्या.

दहा वर्षांपूर्वी गावाकडून पुण्याला त्याचे कुटुंब आले होते. वडील गावाच्या जत्रेत बकरं कापण्याचा व्यवसाय करत होते. त्यामुळे पैसा गाठीला नव्हता.

त्याच्या काकांनी घर उभारून दिलं. अयुबच्या मोठ्या बहिणीचं लग्न काकांनी लावून दिलं. अयुब घरात मोठा होता. वडिलांच्या बरोबरीनं काम करावं लागत होतं. वडिलांची बर्फाच्या गोळ्यांची गाडी होती. बर्फाच्या छोट्या डब्या सरबताच्या पाण्याने

भरून तयार ठेवाव्या लागत. दुपारी शाळा अनू सकाळ-संध्याकाळ हे काम! पूर्ण दिवस कामात जात असे. अभ्यासासाठी निवांत वेळ रात्रीच मिळत असे. त्यातून त्याच्या घरात दिवे नव्हते. घरात उजेड

साऱ्याच संकटांना, मी झेलणार आहे, युद्धात जीवनाच्या, मी जिंकणार आहे.

७

फक्त चुली पुढेच! चार भावंडं! सर्वांनाच काही ना काहीतरी करायचे असे. घरात उजेडात जागा मिळायची नाही म्हणून अयुब अभ्यासाला बाहेरच बसायचा. कॉर्पोरेशनच्या दिव्याखाली! त्याच्या मनात होतं-आगरकरांनी नाही का केला म्युन्सिपालटीच्या दिव्याच्या उजेडात अभ्यास!

अयुबचे घर म्हणजे दहा बाय दहा चौरस फुटाची खोली! अभ्यास करायचा म्हणजे सततच्या गडबडीत करावा लागे. एकदा तो असाच घरात उदाहरणं सोडवत होता. त्याची आई बाहेरून आली. तिने त्याला विचारले, “अयुब कोणती रे मिरवणूक गेली आता?” “आँ, मिरवणूक? कुठली? मला नाही बुवा काही माहीत!” इतकी अयुबची एकाग्रता होती. कितीही गडबड गोंधळ चालला असला तरी, काहीही झालं तरी अभ्यास करायचाच, असं ठरवलेल्या त्याला शांतपणे अभ्यास करता येत होता.

घरची परिस्थिती बिकट होती. दिवस आर्थिक ओढाताणीत चालले होते. त्यात आपल्या शिक्षणाचा खर्च वडिलांवर यायला नको असं अयुबनं ठरवलं. दिवाळी व उन्हाळी सुट्ट्यांमध्ये फळांची गाडी लावून किंवा कुठेतरी कामावर जाऊन तो पैसे मिळवत होता. त्या पैशांमधून तो शाळेचा खर्च भागवत असे.

एकदा आई त्याला म्हणाली, “राजा आरं तू किती वेड लागल्यागत करतोस रे. रोज रात्री झोपेत अभ्यासातलं काहीबाही बडबडत असतो.”

“मग?” अयुबला प्रश्न पडला.

“मग काय? वेड लागेल ना अशांन?”

बाबा म्हणाले, “रात्री उशीरापर्यंत अभ्यास करतो, मग असंच होणार.”

अयुब गप्प होता. त्याला बोल लावून सगळे थकले. तेव्हा तो म्हणाला, “मनी वसे ते स्वप्नी दिसे म्हणतात, मी झोपेत काहीबाही बोललो असेन, त्याचा विपरीत अर्थ घेऊ नका.”

काही मित्र त्याची चेष्टा करत होते. आजूबाजूचे, शेजारचे, परिचयाचे “काय मोठा आलाय अभ्यास करणारा” असं म्हणत होते. घरातही काही वेळा विरोध होत असे. परंतु त्याकडे दुर्लक्ष करून गुणवत्ता यादीत यायचं अशी त्यानं मनाशी पक्की खुणगाठ बांधली होती. ह्या साऱ्या बाबींचा परिपाक म्हणून अयुब उत्तम गुणांनी पास होऊन कॉलेजात गेला होता.

दहावीनंतर त्याने डिप्लोमा इन कॉम्प्युटर इंजिनिअरिंगला प्रवेश घेतला. घरची आर्थिक ओढाताण चालूच होती इच्छा असूनही आईवडील त्याच्या शिक्षणासाठी पैसे देऊ शकत नव्हते. अशाही परिस्थितीत स्वतःच्या हिंमतीवर अन् कष्टाने त्याने तीन वर्षांचा डिप्लोमा यशस्वीपूर्ण पूर्ण केला. आता तो पदवीचे शिक्षण घेत आहे.

कष्ट, जिद्द यातून यश कसे खेचून आणता येते याचे आदर्श उदाहरण म्हणजे अयुब पठाण!

■

- नीता ओसवाल

३९८/३ गुरुवार पेठ, पुणे ४११०४२.

मूळ कथा - नरेंद्र कोहली
अनुवाद - वैजयंती केळकर

जगणे एक अपराध

हिंदीतील ख्यातनाम लेखक नरेंद्र कोहली. यांनी समाजातील व शासनयंत्रणेतील खाचा खोचांवर बोट ठेवून आपल्या उपहासात्मक शैलीत तीस वर्षे कथा लेखन केले. त्यांनी शासन व्यवस्थेतील टिपलेला गलथानपणा त्यांच्या 'जगणे एक अपराध' ह्या कथेतून आपल्याला दिसून येईलच. खास प्रबोधक वाचकांसाठी त्यांच्या हिंदी कथेचा हा रंजक आणि उद्बोधक अनुवाद....

मुसळधार पाऊस थांबायला तयार नव्हता. नदीच्या पाण्याची पातळी वाढतच होती. गावाला पुराने वेढले होते. पूरनियंत्रक कार्यालयात मी फोन केला.

“हं! बोला.” पलीकडून आवाज आला.

“यमुना नदीला पूर आला आहे.” मी सांगितले.

“माहीत आहे. आम्ही पण सकाळीच वर्तमानपत्रात ही बातमी वाचली.”

“पुरात दोन व्यक्ती झाडावरच अडकल्या आहेत. ती माणसे मदतीसाठी ओरडत आहेत.”

“यात ओरडण्यासारखं काय आहे? एव्हरेस्ट शिखरावर तर चढले नाहीत ना? झाडावर तर आहेत.”

“अहो, पण ते पुरात अडकलेत आणि मदतीसाठी ओरडताहेत.”

“ठीक आहे. व्यवस्था करू काहीतरी.” - पलीकडून फोन ठेवल्याचा आवाज आला.

थोड्याच वेळात पोलिसांची गाडी आली. एक सबइन्स्पेक्टर दोन-तीन पोलीस-शिपायांबरोबर गाडीतून उतरले.

“फोन कोणी केला होता?”

गर्दीकडे पाहत सब इन्स्पेक्टर ओरडला.

मी गर्दीतून पुढे होत मीच फोन केल्याचे सांगितले. अन् म्हणालो, “पाणी वाढतच चाललयं. लवकरात लवकर पुरात झाडावर अडकलेल्या माणसांना उतरवा नाहीतर ते पाण्यात बुडून मरतील.”

“फक्त विचारलेल्या प्रश्नांचीच उत्तरे द्या, स्वतःला काय फार शहाणे समजता? फोन तुम्हीच केला होता?”

“हो, मीच.”

“तुम्ही स्वतःहून फोन केला होतात का कोणी तुमच्याकडून करवला?”

“नाही, नाही मी स्वतःहून केला होता.”

“कोडून केला? घरातून की पब्लिक बूथवरून?”

“पब्लिक बूथवरून”

“ठीक आहे! काय हो, तुम्ही त्यांना झाडावर चढताना पाहिलं होतं का?”

“हो मी स्वतः पाहिले.”

“ते स्वतःच्या इच्छेने चढले का? का कोणाच्या आदेशावरून चढले?” माझ्याकडे पाहत सब-इन्स्पेक्टरने विचारले.

“मला माहित नाही.”

“तुम्हांला काय वाटते?” एकटक पाहत माझ्याकडे सब-इन्स्पेक्टरने विचारले.

मी म्हटले, “मला वाटते की पुरातून वाचण्यासाठी ते स्वतःहून झाडावर चढले असतील.”

सब-इन्स्पेक्टरने आपल्या सहकाऱ्यांना गाडीकडे जाण्याचा इशारा केला नी जाताजाता पुटपुटला- “ही काय पोलीसकेस आहे?

आपल्या मर्जीने झाडावर चढले आहेत, मनाला येईल तेव्हा उतरतील-काय जमाना आला आहे. झाडावरून

खाली उतरवण्याचे काम पोलीसांनी का करावयाचे?”

पोलीसांची गाडी निघून जाताच परत पूर्वनियंत्रक कार्यालयात फोन केला आणि सांगितले की, “पोलीस-चौकशीचे काम झालेले आहे. परंतु पुरातील झाडावरची माणसे वाचणे अशक्य वाटते आहे. कारण पुराचे पाणी वेगाने वाढते आहे.”

पलीकडून उत्तर आले “घाबरू नका-प्राथमिक चौकशीचे काम झाले आहे. फायर ब्रिगेडची माणसे येऊन काम करतील.”

गदींमध्ये मी सामावून गेलो नि वाट पाहू लागलो.

घंटेचा जोरजोरात आवाज करीत फायर ब्रिगेडची गाडी आली.

“फोन कुणी केला?” कप्तानाने विचारले.

“मी.”

“काय झालं आहे?”

“झाडावर अडकलेल्या दोन माणसांना उतरायचं आहे.”

“झाडावर तर अडकली आहेत ना? चंद्रावर तर अडकलेली नाहीत ना? त्यांच्या उतरण्याची तुम्हांला का एवढी गडबड?”

“अहो, पूर वाढत चालला आहे. पाण्यात ती माणसे बुडून मरतील हो?”

कप्तानाने सहकाऱ्यांना शिडी लावण्याची आज्ञा दिली आणि जोरजोरात बोलू लागला.

“जेथून उतरणे शक्य नाही अशा ठिकाणी आपले भारतीय लोक का बरे कडमडतात? अमेरिकेतील लोक चंद्रावर स्वतः जाऊन स्वतः येतात.”

“अहो साहेब, तेथपर्यंत शिडी पोहोचणे जरा कठीण आहे. कारण झाड पाण्यात अडकले आहे. अर्धे झाड पाण्यात अडकले आहे, शिडी जमिनीवर लावता येते पाण्यात जरा...’ मी चाचरतच म्हटले,

“ठीक आहे-शिडी नसेल पोहोचत तर रस्सी फेका.”

“साहेब, एवढी मोठी रस्सी आपल्यापाशी नाही.” -एक माणूस

“मग, आपल्याकडे कोणता दोर आहे?”

“फारच छोटा”-

“मग रस्सीने काम होणार नाही तर? ठीक आहे. पाणबुड्यांच्यामार्फत करू हे काम. सांगा त्यांनी कुठे जायचे ते?” मलाच कप्तानाने प्रश्न विचारला. तेवढ्यात सर्व तयारीनिशी पाणबुडीवाला पुढे सरसावला अन् म्हणाला, “हां, कोठे बुडी मारायची?”

“अरे कुठं काय? त्या झाडापाशी.” कप्तान उत्तरला.

“अहो ती माणसे अजून बुडलेली नाहीत-हे पाणबुड्याचे काम नाही साहेब.” मी म्हणालो.

कप्तान नाराज होत मला म्हणाला- “तुम्ही उगाच लुडबुड करू नका हो. आमच्यापाशी तीनच गोष्टी आहेत. आता झाडावरून माणसे उतरवण्यासाठी पूर ओसरला पाहिजे किंवा नवीन रस्ता तयार केला पाहिजे की ज्यामुळे शिडी लावून माणसे उतरवता येतील किंवा आम्ही आमचा दोर फेकून त्या माणसांना खेचू किंवा त्या माणसांना सांगा काठावर जाऊन बुडा की जेणेकरून पाणबुडीवाल्यांना त्यांची प्रेते बाहेर पाण्यातून काढणे शक्य होईल.”

“हे कसं शक्य आहे?” मी म्हणालो.

“मग नाईलाज आहे-चला रे, जेथे पब्लिकच सहकार्य देत नाही तेथे आपण काय करणार?”

घंटा वाजवत गाडी निघूनही गेली. मला चैन पडेना. मी परत नंबर फिरवला.

उंच वादलेन वृक्ष अनेक प्रमत्त आहे तेथिल वारा, गंध विखुरतो झाडीमथला त्यात काजव्यांचाच पसारा ११

शिरिष पोंक्षे व प्रसाद पुरंदरे यांच्याकडून धडपडणाऱ्या प्रबोधकांना शुभेच्छा!

“अग्निशामक दलाचे लोक परत गेले.”

“मग”

“मोटरबोट कृपया पाठवून द्या.”
मी विनंती केली.

“मोटरबोट आहे आमच्याजवळ, परंतु पुराच्या पाण्यात ती चालवता येणार नाही. मोठी मोटारबोट पुलापलीकडे आहे ती इकडे आणता येणार नाही. मध्यम आकाराची मोटरबोट आमच्याकडे नाही. पुढील वर्षाच्या पुरापूर्वीच आम्ही मोटारबोटीची खरेदी करू. पुढच्या वर्षी हे पुरात अडकलेले लोक सुदैवाने तेथेच राहिले तर मध्यम आकाराची मोटरबोट पाठवून आम्ही त्यांची निश्चित सुटका करू. आता खात्री बाळगा अन् कृपा करून टेलिफोनला हात लावू नका. कारण माझी ड्युटी संपली आहे. फोन उचलायलाही तेथे कोणी असणार नाही.

पण काय हो झाडावरील लोक आपले कोण लागतात? नातेवाईक वगैरे कोणी?”

“नाही, नाही.” मी उत्तर दिले.

“तर मुकाट्याने घरी जा अन् मस्त झोप काढा.” पलीकडून फोन ठेवला गेला.

रात्री रेडिओ चालू केला. तेव्हा बातम्या सुरू होत्या. ‘यमुना नदीच्या पुरास आवर घालण्यासाठी सरकार युद्ध पातळीवर प्रयत्न करीत आहे. हाती आलेल्या बातमीनुसार सर्व प्राणी, पशु, पक्षी सुरक्षित स्थानी पोहोचवण्यात आले आहेत.

बातम्या संपल्या-मी सुन्न झालो.

वैजयंती केळकर

‘व्यंकटेश’ अपार्ट,

१८५८ द. सदर बझार,

सोलापूर ४१३००३.

ज्ञानप्रबोधिनी शैक्षणिक उपक्रम संशोधिकेद्वारा

दिवाळीच्या सुट्टीत पालक-विद्यार्थ्यांसाठी

स्वयं-अध्ययन प्रशिक्षण वर्ग

पालकांसाठी - ३ नोव्हें. ९६, स. ११ ते ५

शुल्क रु. ५०/-

८ वी ते १० च्या विद्यार्थ्यांसाठी - ४ ते ९ नोव्हें. ९६, रोज दु. २ ते ५

शुल्क रु. १००/-

दोन्ही वर्ग ज्ञानप्रबोधिनी प्रशाला, ५१० सदाशिव पेठ पुणे येथे होतील. अभ्यास कसा करावा, करवून घ्यावा याची विविध तंत्रे या वर्गांमध्ये शिकविली जातील.

नावनोंदणी - १६ ऑक्टो ९६ नंतर छात्रप्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी पुणे येथे करावी.

१२ कल्याणार्थ करास जोडूनी, पुढे सृष्टी उभी ही जरी, आम्ही मात्र तमात चाचपडतो, संपन्न या भूवरी.

छात्र प्रबोधनच्या यशस्वी वाट्यालीसाठी शुभेच्छा! ‘हेजीब’ सौमित्र गोसावी, पुणे.

मुंबई, पुणे, नाशिक, अशा वर्दळीच्या शहरात डोळे येण्याची साथ सध्या जोरावर आहे. हळू हळू ती महाराष्ट्रभर पसरते आहे. सर्वसाधारण झोपेतून उठल्यावर एकदम डोळे लाल होणे, सुजणे, टोचणे, बोचणे, पापण्यांना सूज येणे, काही प्रमाणात पापण्या चिकटणे, लालसर पाणी व चिकट द्रव डोळ्यांतून वाहणे, नेहमीचा प्रकाश सहन न होणे अशा लक्षणांनी महाराष्ट्रातील हजारो लोक त्रस्त आहेत. या वेळची ही किमया केली आहे 'अँडिनो व्हायरस'ने! त्या संदर्भात तपशिलात जाण्यापूर्वी डोळ्यांची संरक्षण रचना समजावून घेऊयात!

डोळ्यांची संरक्षण रचना

डोळ्यांच्या पापण्यांना आतल्या बाजूने व डोळ्यांच्या पृष्ठभागावरील मधल्या काचेचा भाग सोडून अर्धा मि.मी. इतका पातळ, पारदर्शक त्वचेचे एक संरक्षक आवरण असते. तिला अंतःत्वचा असे म्हणतात. डोळ्यातील पृष्ठभागावरील भिंगाचे धुळीपासून अथवा अन्य अपायकारक वस्तूपासून पापण्यांच्या साहाय्याने संरक्षण करणे व तो भाग अश्रूंच्या साहाय्याने ओला, स्वच्छ व गुळगुळीत ठेवणे हे अंतःत्वचेचे प्रमुख काम असते. त्यामुळे आपली दृष्टी निकोप, स्वच्छ व स्पष्ट राहते. या त्वचेतून निर्माण होणारा चिकट द्रव अश्रूत मिसळून डोळ्यात एक प्रकारचा ओलावा राहतो. तजेलपणा येतो. डोळ्यांना शांतता वाटते. हे सर्व काम आपल्या नकळत पापण्यांच्या उघडझापीद्वारे अविरोध चालू असते.

डोळे येणे म्हणजे नेमके काय?

डोळे येणे म्हणजे डोळ्यातील या पातळ अंतःत्वचेचा दाह होणे, तिला सूज येणे. कोठेही दाह झाला म्हणजे रक्तवाहिन्या संरक्षणासाठी फोफावतात. त्यामुळे इतर वेळा स्वच्छ निकोप दिसणारी ही अंतःत्वचा रागावून लालसर होते. चिकट द्रव तयार करण्याची तिची क्षमता पाच-दहा पटींनी वाढते. पेशी नाश पावतात. त्यामुळे जंतू किंवा जीवाणूंचा प्रादूर्भाव होऊन एक प्रकारचा चिकट, पिवळट, घट्ट द्रव पापण्यांमध्ये व डोळ्यांत वेगाने निर्माण होतो. त्यामुळे डोळे चिकटून बसतात. डोळ्यात पाणी येण्याचे प्रमाण वाढते. या अंतःत्वचेला सूज आल्यामुळे बारीक बारीक फोड तयार होतात. त्यामुळे डोळ्यात काही कचरा गेला आहे असे वाटू लागते. मग खुपणे, दुखणे, शोषणे इत्यादी तन्नरी प्रत्येकाच्या सहनशक्तीप्रमाणे व दाहाच्या तीव्रतेप्रमाणे जाणवू लागतात. अति दाहामुळे रक्तनलिका फुटून बारीक रक्तन्नावाचे ठिपके डोळ्यांच्या अंतःत्वचेवर दिसू लागतात. यालाच आपण रक्ताळलेले डोळे म्हणतो.

डोळ्यांची साथ पसरते तरी कशी?

डोळ्यांची साथ ही व्हायरस म्हणजेच जीवाणूमुळे पसरते. यावेळची साथ 'अँडिनो व्हायरस' या जीवाणूंच्या प्रादुर्भावामुळे पसरली आहे. जीवाणूंचा हा आजार सर्वसाधारण हवेतून किंवा क्वचित प्रसंगी पाण्यातून फैलावतो. जीवाणू हे सर्वत्र अस्तित्वात असतात. फक्त फैलावण्यासाठी

योग्य ते वातावरण व जागा ते शोधत असतात. कुंद, दमट वातावरण, हवेतील आर्द्रता, अस्वच्छता, गर्दी, बकालवस्ती, माश्या-डास यांचा प्रादुर्भाव, पावसाळी ओलावा व चिकचिक हे वातावरण त्यांना पोषक असते. त्यामुळे आपण कसे राहतो यानुसार या जीवाणूना आपल्या शरीरात प्रवेश करण्याची संधी आपण देतो अथवा नाकारतो. लांबलेला व जास्त पाऊस हे यावेळच्या साथीचे एक कारण असू शकेल. निरनिराळ्या प्रकारचे लोक मुंबईत महाराष्ट्रातूनच नव्हे तर संपूर्ण भारतातून येत असतात. गर्दी, धावपळ, ताण ही येथील (व सध्या अन्य सर्वच मोठ्या शहरांमधील) जीवनपद्धती, त्यामुळे अनेकदा व्यक्तिगत स्वच्छता व आरोग्याकडे थोडेसे दुर्लक्ष होते. त्यामुळे प्रतिकार शक्ती कमी पडते आणि जीवाणूंचा प्रवेश व प्रादुर्भाव होतो. डोळे आलेल्या व्यक्तीच्या संपर्कात आल्याने इतरांचे डोळे येऊ शकतात आणि मग ही साथ झपाट्याने पसरत जाते.

डोळे आल्यानंतर काय उपाय करावेत?

हा आजार बहुतांशी नकळत व झपाट्याने येतो. दोन व तीन दिवस खूप त्रासदायक ठरतो. पुढील तीन-चार दिवसांत औषधाने (डोळ्यात मलम-थेंब घालून) किंवा कदाचित केवळ स्वच्छतेमुळे त्याची तीव्रता कमी होते व आठवडाभरात आपोआप बराही होऊ शकतो. औषधे घेण्याने व सतत स्वच्छता ठेवण्याने त्याची तीव्रता व त्रास कमी होतो. म्हणून दर दोन-तीन तासांच्या अंतराने (शक्यतो कोमट) पाण्याने डोळे धुवावेत. डोळे जास्त वेळ झाकून ठेवू नयेत. डोळे चोळू नयेत. एरंडेल, दूध,

चहाचे पाणी, झाडांचा चीक, कांद्याचा रस, लिंबू पाणी, खोबरेल तेल, काजळ, सुरमा इत्यादी गोष्टी डोळ्यात घालू नयेत. कारण या उपचारांना शास्त्रीय आधार नाही. उलट या उपचारांमुळे इतर जंतूंचा डोळ्यात प्रवेश होऊ शकतो.

वाहने चालवताना प्रकाश व धूळ यांच्यापासून बचावकारी चष्मा घालावा. वेळीच वैद्यकीय योग्य औषधाचा वापर करावा. टीव्ही पाहणे, सातत्याने प्रखर प्रकाशाकडे पाहणे, उन्हात हिंडणे, वाचन करणे इ. डोळ्यावर अतिरिक्त ताण निर्माण करणाऱ्या कृती टाळाव्यात.

ही साथ पसरू नये यासाठी डोळे आल्यानंतर गर्दीच्या ठिकाणी, बाहेर शक्यतो जाऊ नये. बाहेर जाणे अपरिहार्य असेल तर काळ्या चष्म्याचा (गॉगलचा) उपयोग करावा. डोळे पुसण्याचा रुमाल इतरांच्या संपर्कात येऊ देऊ नये.

पाच सहा टक्के लोकांमध्ये हा आजार बुबुळावर पसरण्याची शक्यता असते. त्यामुळे दोन-तीन दिवसांत तीव्रता कमी न झाल्यास किंवा अधिक त्रास झाल्यास नेत्रतज्ज्ञांचा सल्ला घेणे जसुरीचे असते.

आपले डोळे हे निसर्गाने आपल्याला दिलेले वरदान आहे. त्यांचे काळजीपूर्वक संगोपन करणे आवश्यक आहे. म्हणूनच आपल्याही अन् दुसऱ्यांच्याही डोळ्यांचे या साथीपासून रक्षण करण्याची जबाबदारी हा लेख वाचून, तुम्ही छात्र प्रबोधनचे सभासद नक्की घ्याल असा विश्वास वाटतो.

— डॉ. मधुसुदन झंवर, प्रमुख नेत्रतज्ज्ञ
पुणे नेत्रसेवा प्रतिष्ठान, पुणे
डी ६०, अनंत वसाहत,
कोठारी ब्लॉक, बिबवेवाडी, पुणे ३७.

जय जवान जय किसान

- कु. दीपाली गोगटे

असं म्हणतात की, तत्त्वनिष्ठ माणसं राजकारणात पडत नाहीत. पडलीच तर ती यशस्वी होत नाहीत परंतु शास्त्रीजी ह्याला अपवाद ठरले. शेवटी इतिहासाला अजरता आणि संस्कृतीला अमरता येत असते ती अशाच दिव्य जीवनांमुळे ! २ ऑक्टोबर हा स्व. लालबहादूर शास्त्री यांचा जन्मदिन! या निमित्ताने त्यांच्या कार्यकर्तृत्वाचे हे एक मुक्त चिंतन.

२७ मे १९६४ ! देशाच्या इतिहासातील एक काळा दिवस. ज्याच्या नेतृत्वाखाली स्वातंत्र्याचा लढा दिला, स्वराज्यानंतर सुराज्याची सुंदर स्वप्ने पाहिली, तो उद्याची स्वप्ने देऊन निघून गेला. पं. नेहरुंचे प्राणोत्क्रमण झाले. देशातूनच नव्हे तर विदेशातूनही एकच प्रश्न विचारला जात होता.

After Nehru Who ?.....

... आणि अवघ्या दहा दिवसांत सर्वानुमते निवडली गेलेली एक 'वामनमूर्ती' संसदेत देशाला ग्वाही देत होती, 'समृद्ध परंपरा लाभलेल्या भारतदेशाला वैभवाप्रत नेण्याचा प्रयत्न मी एक सेवक या नात्याने करेन.' आणि ही व्यक्ति खरंच शेवटपतयंत देशाची सेवकच राहिली. ही व्यक्ति म्हणजे अर्थातच आपले द्वितीय पंतप्रधान लालबहादूर शास्त्री !

२ ऑक्टोबर १९०४ रोजी

'मुगलसराई' येथे शास्त्रीजींचा जन्म झाला. दीड वर्षांचे असतानाच त्यांच्यावरील पितृछत्र हरपले. त्यामुळे त्यांचे बालपण आजोळी आणि नंतर मावशीकडे गंगातीरी वाराणसी येथे गेले. कदाचित या गंगेकडूनच त्यांना शुचिर्भूत आणि संपन्न जीवनाचा वारसा मिळाला असावा. लहानपणी 'वडील नसलेला मुलगा' म्हणून त्यांना बरंच सोसावं लागलं. पण आपल्या परिस्थितीची जाणीव झाल्यापासून दुःख झेलण्याची अजब शक्तिच जणू त्यांना प्राप्त झाली. याचवेळी त्यांचे वर्गशिक्षक निष्कामेश्वर प्रसाद आणि त्यांच्या पत्नीने त्यांना अखेरपर्यंत आपला चौथा मुलगा मानले.

मॅट्रिकला असताना गांधीजींच्या हाकेला 'ओ' देऊन त्यांनी असहकार चळवळीत भाग घेतला. अर्थातच या 'देशद्रोही' कृत्याबद्दल शाळेतून त्यांना काढले गेले. त्यावेळी शास्त्रीजींच्या

संत महात्मे शूर वीरांची अनुपम येथील गाथा, प्रियतम भारत देशाचा या सदैव उन्नत माथा १५

प्रायोजक : महाराष्ट्र अँग्लिकल्चर बायोटेक, पुणे ३०.

आईनी त्यांना एकच सांगितले, 'एकदा पुढे टाकलेले पाऊल कधीही मागे पडता कामा नये'. आईला आपल्याबद्दल असलेला विश्वास पाहून आणि तिचा पाठिंबा मिळाल्यावर शास्त्रीजींचा उत्साह दुणावला. त्यांनी पुढील शिक्षणासाठी काशी विद्यापीठात प्रवेश घेतला. शिक्षण घेता घेताच त्यांनी एका दुकानात नोकरीही पत्करली होती. काशी विद्यापीठ त्यांच्या घरापासून ६-७ मैल दूर होते. वाहतूक साधन उपलब्ध नसल्याने शास्त्रीजींना शिक्षणासाठी कमीतकमी १४ मैल चालावे लागे. शिवाय ते जेवायला परतं घरी येऊन जात. ते वेगळंच. याबाबत एका मित्राने छेडले असता ते इतकंच म्हणाले, 'कष्टाशिवाय विद्या थोडीच लाभते?'

पुढे त्यांनी 'तत्त्वज्ञान' विषयात 'शास्त्री' पदवी मिळवली. खरेतर 'तत्त्वज्ञान' त्यांच्या नसानसातूनच वाहत होते.

शिक्षणानंतर त्यांनी लाला लाजपतरायांच्या 'लोकसेवा मंडळात' स्वतःला वाहून घेतले. या काळातच त्यांनी हरिजनउद्धाराचे काम केले. कोणत्याही प्रश्नाच्या मुळाशी जाऊन कारणमिमांसा करणे आणि समन्वयवादी

वृत्ती हे त्यांचे गुण याच काळात बहरू लागले. 'समाजकारण आणि राजकारण यांच्या माध्यमातून राष्ट्रसेवा'. हे ध्येय असणाऱ्या लोकसेवा मंडळात भावी शास्त्रीजी हळूहळू घडत होते.

त्यांच्या वैयक्तिक आयुष्यावर सर्वाधिक प्रभाव होता तो म.गांधीजींचा. गांधीजींचं तत्त्वज्ञान स्वतः जगणारा हा एकमेव गांधीवादी. 'साधी राहणी-उच्च विचारसरणी अवलंबा', असं त्यांना भाषणात कधीच सांगावं लागलं नाही. त्यांच्या आचारातून, कृतीतून हे तर दिसत होतं. पदाचा राजीनामा देताच,

सरकारी बंगला खाली करणारा आणि संसदेत दररोज पायी जाणारा हा माणूस. ऋषी-मुनी याहून का भिन्न असतात?

स्वातंत्र्यासाठी त्यांनी एकंदर ९ वर्षे कारावास भोगला. पण हा काळा त्यांनी मनन-चिंतनात व्यतीत केला. कांट, हेगेल, रस्कीन अभ्यासले. मादाम क्युरींचे चरित्र अनुवादिले.

ते एकदा कारावासात असतानाच त्यांची मुलगी 'पुष्पा' अत्यवस्थ होती. पण मुलींच्या भेटीसाठी तत्त्वहीन अटी मानणे त्यांनी नाकारले. अखेर जेलर या कठोर तत्त्वनिष्ठेपुढे हरला. पण ते घरी पोहोचेल्यावेळी पुष्पा सर्वांना सोडून खूपखूप दूर निघून गेली होती. एकदा त्यांचा मुलगाही विषमज्वराने खूप आजारी होता. त्याने शास्त्रीजींचा घट्ट हात धरून विनवले, 'बाबूजी, जाऊ नका ना.' पण... 'कर्तव्याला मुकता माणूस, माणूस ना उरतो...' तो हात त्यांनी हळूच सोडविला. त्यांच्या वैयक्तिक आयुष्याला अशी कारण्याची झालर होती.

१५ ऑगस्ट १९४७ ! स्वातंत्र्याची पहिली पहाट उगवली. शास्त्रीजींच्या आयुष्यातले दुसरे रोमांचकारी पर्व सुरु झाले. १९५२ सालच्या पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुकांनंतर ते नव्या मंत्रीमंडळात रेल्वेमंत्री झाले. **द्वितीय वर्गाचे प्रथम वर्गात रुपांतर, द्विस्तरीय - त्रिस्तरीय शयनयान** या त्यांच्या कारकिर्दीतील ठळक सुधारणा.

एकदा शास्त्रीजी मुंबईला चालले असता, त्यांच्या लक्षात आले की बाहेर

बराच उकाडा असूनही आत गार वाटत आहे. खासगी सचिवांकडे चौकशी केली असता डब्याला कूलर बसविल्याचे सांगण्यात आले. संतापाने शास्त्रीजी उद्गारले. 'मला न विचारता हे उपद्व्याप करताच का? उकाडा काय फक्त मला आहे? इतर प्रवाशांनाही गरम होते आहे...,' पुढच्याच स्टेशनवर गाडी थांबवून 'कूलर' काढण्यात आला. मगच गाडी सुटली.

१९५६ साली ऐय्यालूर येथे रेल्वहेला प्रचंड मोठा अपघात होऊन १४४ लोक मृत्युमुखी पडले. तत्काळ शास्त्रीजींनी नैतिक जबाबदारी स्वीकारून राजीनामा दिला....

पण आधुनिक भारताची घडण होत असताना 'अशा' व्यक्तींनी सत्तेबाहेर राहणे योग्य नव्हते. ते १९५७ ला वाहतूकमंत्री व पुढे १९६१ ला गृहमंत्री झाले.

कोणतीही मालमत्ता, घर वा जमिनीचा तुकडाही नसलेला असे हे आपले 'गृहहीन गृहमंत्री' होते. गृहमंत्री म्हणूनही त्यांची कारकीर्द वादळी ठरली. त्यांची प्रत्येक कामगिरी मुळातून अभ्यासण्यासारखी आहे.

सत्तेची चंचलता पुरी पटल्याने ते तिच्याबाबतीत पूर्ण उदासीन होते. १९६३ ला 'कामकाज योजना' पुढे आली आणि शास्त्रीजींनी तत्परतेने आपला राजीनामा दिला. गीतेतला 'निष्काम कर्मयोगी' जणू त्यांच्याच रूपात अवतरला होता.

२७ मे १९६४ साली नेहरू गेले. पण आपला समर्थ वारसदार अनधिकृतरीत्या

त्यांनी आधीच निवडला होता. पंतप्रधानपद ! शास्त्रीजींच्या आयुष्यातील सर्वोच्च सन्मान. नव्हे त्या पदाचाच सन्मान!

देशाला स्वातंत्र्य मिळून आता १५ वर्षे होऊन गेली होती. दारिद्र्य, बेकारी, अन्नटंचाई हे प्रश्न भेडसावत होतेच. पंडितजींचा मृत्यू आणि चीन युद्धात पराभव या दोन जबरदस्त आघातांनी भारत कोलमडला असेल या विश्वासाने पाकिस्तानचे जन. अयुबखान यांनी डाव साधायचे ठरवले.

५ ऑगस्ट १९६५! पाकने 'छांब' येथे सरहद्द ओलांडली. एरवीचे ते मृदुमवाळ व्यक्तिमत्त्व कणखर बनले... 'ठकासी असावे महाठक.....' आक्रमण करण्याविषयीच्या बैठकीत अयुबखानांचेच शब्द थोडेसे बदलून शास्त्रीजी म्हणाले, 'आपणही थोडे फिरत फिरत लाहोरच्या दिशेने जाऊ'..... भारतीय जवानांनी पाक सैन्याला मागे रेटत, युद्धबंदी रेषा ओलांडून लाहोरच्या दिशेने आगेकूच सुरू केली.

नेपोलियनने म्हटल्याप्रमाणे 'सैन्य पोटावर चालते' ऐन युद्धातही हे भान न गमावता अन्नधान्यात स्वयंपूर्ण होण्यासाठी त्यांनी शेतकऱ्यालाही हाक दिली, 'जय जवान! जय किसान!' आजपर्यंत सत्तासिंहासनावर असलेले शास्त्रीजी जनतेच्या हृदयसिंहासनावर विराजमान झाले.

जन. अयुबखानांचे डोळे चांगलेच उघडले. ते युद्धबंदीच्या मागे लागले. भारत क्षमाशील होताच पण क्षमा शोभते

फक्त बलवंतांना! आपल्या सुप्त सामर्थ्याचे विश्वरूपदर्शन घडवल्यावरच भारत शांतता कराराला तयार झाला. रशियाचे अध्यक्ष कोसिजीन यांनी पुढाकार घेतला. ३ जानेवारी १९६६ रोजी ताश्कंद येथे शांतता करारासाठी उभय राष्ट्रप्रमुख जमले. प्रथम संशयाच्या मग तणावाच्या आणि नंतर स्नेहाच्या वातावरणात १० जानेवारी रोजी शांतता करारावर सद्दा झाल्या. प्रदीर्घ वाटाघाटीनंतर आपल्या स्वाभिमानाला आणि अस्मितेला किंचितही उणेपणा न आणता शास्त्रीजींनी करार स्वीकारला. हीच त्यांनी सर्वश्रेष्ठ कामगिरी. भारताच्या शांततावादी भूमिकेचा प्रत्यय जगाला आला.

पण हा आनंद साजरा करण्यापूर्वीच बातमी येऊन थडकली. हृदयविकाराच्या तीव्र झटक्याने शास्त्रीजींचे निधन! सान्या देशाच्या काळजाचा ठोका चुकला. तो संकष्टीचा दिवस होता. ११ जानेवारी १९६६; अवघी १७ महिन्यांची कारकीर्द गाजवून शास्त्रीजी स्वभावाप्रमाणे गुपचूप निघून गेले.

असं म्हणतात की तत्त्वनिष्ठ माणसं राजकारणात पडत नाहीत. पडलीच तर ती यशस्वी होत नाहीत आणि यशस्वी होतात ती तत्त्वनिष्ठ राहात नाहीत. आपल्याला सध्या याचा पदोपदी प्रत्यय येत आहे. पण शास्त्रीजी मात्र याला अपवादच ठरले. शेवटी इतिहासाला अजरता आणि संस्कृतीला अमरता येत असते ती अशाच दिव्य जीवनांमुळे!

कु. दीपाली गोगटे

के.४०४ रम्यनगरी, बिबवेवाडी, पुणे-३७.

१८ | सामर्थ्ये सहजी समाजपुरुषा जी वज्रदेही करी, वृत्ती संघटनामयी तव गमे या धन्य भूमीवरी!

प्रायोजक : डॉ. अविनाश लेले, सावित्री आयुर्वेद प्रतिष्ठान, अत्रेय रुग्णालय, एरंडवणा, पुणे

“वा चक्रीवादळा! कधी रे येणिल तू?”

“पाहु रे किती वाट?

तुझी मी

वादळा

पाहु रे किती वाट?”

जगभर सर्वत्र विध्वंस करणारं वादळ म्हणजे चक्रीवादळ अशा विध्वंसक वादळाला! कळकळीनं आमंत्रण दिल्याबद्दल वाचकांना माझा राग आला असेल. पण जिज्ञासू वाचक हो, चक्रीवादळाला मी नाही देत आमंत्रण! कोण देतंय सांगू?

फ्लॉरिडा-प्युटोरिको येथील रहिवासी!

आश्चर्यानं आपण विचाराल,

“काय? हे लोक चक्रे चक्रीवादळाला आमंत्रण देताहेत?”

“होय ! इतकंच नाही तर, वादळ आल्यावर आनंद होतो त्यांना !”

“ह्या मानसिक विकृतीला काय म्हणावं?”

“छे, छे, ही मानसिक विकृती नाही! अगदी नैसर्गिक वागणं आहे हे तिथल्या लोकांचं ! अर्थात् त्याला कारणही तसेच आहे!”

फ्लॉरिडा-प्युटोरिको या भागात अनेक वेळा पाऊस खूपच कमी पडतो. कधी कधी भीषण अवर्षण होतं. त्यामुळे तेथे दुष्काळ पडतो. इ.स. १९४५ ह्या वर्षी फ्लॉरिडाच्या इतिहासात ‘न भूतो न भविष्यति’ इतका भीषण दुष्काळ पडला. अन्नपाण्यावाचून गुंढोरं, माणसं तडफडून मरू लागली. फळझाडांना नुकताच मोहोच आला होता. काही झाडांवर फळं पण येऊ लागली होती. पण पाण्याअभावी

‘जीवन’दायी चक्रीवादळ

- डॉ. हेमंत विंझे, मुंबई

जीवनाच्या प्रवासात येती दुःखाचेही घाट, परी सुखाची ही केव्हा लागे दिसू पायवाट १९

केदार देवगावकर याच्यावतीने छात्र प्रबोधनच्या वैशिष्ट्यपूर्ण वाट्यालीस हार्दिक शुभेच्छा!

फळं करपून, सुकून, गळून पडली. फुलबागांमधली फुलं सुकून गळून पडली. सुकलेली फुलझाडं मरून पडली. फुलबागांमध्ये त्यांचा खच पडला.

त्याच सुमारास त्या शहरांवर चक्रीवादळ चालून आला. खरंतर त्या वादळामुळं फ्लॉरिडा-प्युटोरिको - वासीयांचं आणखी नुकसान व्हावयास हवं. पण झालं उलटंच. अवर्षणामुळे तिथं पाण्याचं दुर्भिक्ष्य निर्माण झालं होतं. आजूबाजूच्या देशांमधून गोडं पाणी विकत आणावं लागत होतं. हा खर्च दुष्काळग्रस्तांना परवडणारा नव्हता. समुद्राच्या पाण्यातून मीठ वेगळं करून गोडं पाणी तयार करण्याचं तंत्रज्ञान त्यावेळी उपलब्ध नव्हतं.

त्यांना 'जीवन' देण्यासाठी चक्रीवादळ धावून आला ! चक्रीवादळामुळं तिथं खूप पाऊस पडला. जलाशय गोड्यापाण्यान भरले. लोकांना विनामूल्य गोडं पाणी मिळालं!

चक्रीवादळ हे समुद्रावर जन्माला येणारं वादळ आहे. सूर्याच्या उष्णतेनं समुद्राच्या पाण्याची वाफ होते. वाफेत गोडं पाणी असतं. पाण्याची वाफ वर गेली की थंड

होते व तिचं ढगांमध्ये रूपांतर होतं. इकडं समुद्रावर कमी दाबाचा पट्टा निर्माण होतो. तो दाब संतुलित करण्यासाठी चहूबाजूंनी वारे वाहू लागतात. वाऱ्यांचा वेग खूप वाढला की चक्रीवादळाचा जन्म होतो. हे वादळ किनाऱ्याच्या दिशेनं वाहू लागतं. ह्या वादळात पाण्याचं बाष्प म्हणजेच गोडं पाणीही असतं. किनाऱ्यावर वाऱ्यांचा वेग खूप असतो; पण वादळ भू-भागावर खोलवर आत शिरलं की वाऱ्यांचा वेग मंदावतो. त्यामुळं मग पाऊस पडू लागतो. फ्लॉरिडा- प्युटोरिको येथे असंच घडलं. वादळ ओसरलं. जलाशय भरले. जनजीवन सुरळित झालं. काही दिवसांनी धरणीमाता हिरवी दिसू लागली. पुष्पाटिकांमध्ये पुन्हा नव्याने फुलांचे ताटवे डोलू लागले. झाडांवर फळं लगडली. पेरणी न करताही शेतांमध्ये धान्य उगवू लागलं.

चक्रीवादळाने फ्लॉरिडा व प्युटोरिको येथील दुष्काळग्रस्तांना 'जीवन' दिलं. दुसऱ्या कोणत्यातरी देशातलं धान्य, फुलाफळांचं बियाणं, चक्रीवादळांत वाहणाऱ्या वाऱ्यांनी वाहून आणलं होतं. ते बियाणं, वादळ विरल्यावर फ्लॉरिडा-प्युटोरिको इथे जमिनीवर पडलं. चक्रीवादळात पडलेल्या पावसामुळे तिथं रुजलं. त्यामुळं तिथं वसुंधरा पुन्हा नव्यानं 'ऋतुमती' झाली. मग का करू नये चक्रीवादळाला आवाहन तेथील लोकांनी?

डॉ. हेमंत विंझे

१४, दिनकर सोसायटी,
भागोजी कीर मार्ग,
माहीम, मुंबई. - १६.

राष्ट्रीय स्तरावरील स्पर्धा परीक्षांमध्ये महाराष्ट्रातील विद्यार्थी खूपच मागे आहेत. हे चित्र बदलायचे असेल तर शालेय स्तरापासूनच अशा स्पर्धा परीक्षांना बसणाऱ्यांचे प्रमाण वाढायला हवे. राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षा हे शालेय जीवनातील राष्ट्रीय पातळीवरील पहिली स्पर्धा परीक्षा ! पुढील स्पर्धापरीक्षांसाठी या परीक्षेचा अनुभव निश्चित उपयोगी पडतो. बोर्डाच्या परीक्षेच्या अभ्यासालाही याचा उपयोग होतो. या परीक्षेचे स्वरूप व त्याची तयारी कशी करावी यावर प्रकाश टाकणारा लेख.

राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षा ही एक मानाची परीक्षा! जिल्हापातळीवर चौथी व सातवीच्या शिष्यवृत्ती परीक्षेनंतरची राष्ट्रीय पातळीवरची ही पहिलीच स्पर्धापरीक्षा! इ. १० वी मधील विद्यार्थ्यांना या परीक्षेला बसता येते. त्याचे यावर्षीचे अर्ज भरण्याची मुदत ३१ ऑगस्ट रोजी संपली आहे. त्यामुळे जागरूकपणे ज्यांनी वेळेत प्रवेश अर्ज भरले असतील अशांना या परीक्षेचे स्वरूप व त्याची तयारी कशी करावी या संदर्भात माहिती देण्याचा प्रयत्न या लेखात केला आहे.

परीक्षेचे स्वरूप

राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (NCERT) दिल्ली यांच्या वतीने ही परीक्षा १९८४ पासून राज्यस्तर व राष्ट्रीयस्तर अशा दोन स्तरांवर घेतली जाते. भारतातील प्रतिभावान विद्यार्थ्यांना शोधून त्यांच्या बुद्धिमत्तेचा विकास व जोपासना करणे व अशा विद्यार्थ्यांना त्यांच्या पुढील शिक्षणासाठी मदत करणे हा या स्पर्धा

स्पर्धा परीक्षांची तयारी राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षा

- डॉ. विवेक कुलकर्णी

परीक्षेचा उद्देश आहे.

राज्यस्तरीय परीक्षा महाराष्ट्रातील ४० केंद्रांवर शासकीय परीक्षा मंडळ, पुणे यांच्यातर्फे नोव्हेंबर महिन्याच्या शेवटच्या रविवारी होते. त्यामध्ये मानसिक क्षमता कसोटी व शालेय प्रवणता कसोटी कशा दोन परीक्षा प्रत्येकी १०० गुणांच्या व दीड तासांच्या द्यावयाच्या असतात. भारतातून प्रत्येक राज्यातून ठरविलेल्या संख्येइतके विद्यार्थी निवडले जातात. महाराष्ट्रातील ३१५ विद्यार्थी निवडले जातात. यापैकी ३० जागा राखीव असतात.

राज्यस्तरावरील परीक्षेतून निवडलेले भारतभरातील ७५०० विद्यार्थी राष्ट्रीय स्तरावरील लेखी परीक्षेला बसतात. परीक्षेचे स्वरूप राज्यस्तरावरील परीक्षेसारखेच असते. फक्त या परीक्षेचा अभ्यासक्रम केंद्रीय बोर्डाच्या अभ्यासक्रमावर आधारित असतो. ही परीक्षा मे महिन्यात होते. महाराष्ट्रात ही परीक्षा मुंबई येथे घेण्यात येते.

या राष्ट्रीय स्तरावरील लेखी परीक्षेतून सुमारे १५०० विद्यार्थी पुढील मुलाखती तोंडी परीक्षेसाठी निवडले जातात. महाराष्ट्रातील निवडलेल्या विद्यार्थ्यांच्या मुलाखती दोन वर्षांपासून पुण्यात घेण्यात येत आहेत. त्यातून प्रत्यक्ष ७५० विद्यार्थी शिष्यवृत्तीसाठी निवडले जातात. त्यातील ७० जागा राखीव असतात.

११ वी पासून शिक्षण संपेपर्यंत

चढत्याक्रमाने दरमहा रु. १५०/- ते रु. ७००/- शिष्यवृत्ती मिळते. त्याशिवाय पुस्तकांसाठी स्वतंत्र अनुदान मिळते. याशिवाय राष्ट्रीय प्रज्ञावंत म्हणून मान मिळतो तो वेगळाच !

शालेय प्रवणता कसोटीसाठी तयारी

या विषयात सात शालेय विषयांची तयारी करावी लागते. त्यामध्ये गणित - २० गुण, शास्त्र - ४० गुण व सामाजिक शास्त्र - ४० गुण अशी विभागणी असते. सर्व प्रश्न बहुपर्यायी असतात व चुकीच्या उत्तराला गुण कमी होत नाहीत. म्हणून सर्व प्रश्न सोडवायचे. या परीक्षेची तयारी करण्यासाठी खालील मुद्दे लक्षात ठेवून अभ्यास करावा.

१) स्मरण : प्रश्नांची चार उत्तरे आपल्यासमोर असतात. त्यामुळे उत्तर आठवायचे नसून निवडायचे असते. म्हणून पुस्तके वाचताना मजकूर सुत्रबद्धपणे लक्षात ठेवण्याची, घोकंपट्टी करण्याची गरज नसून पुरेशी माहिती नुसती तीन-चार वेळा वाचलेली असली तरी पुरेल.

२) आकलन : प्रश्नाच्या उत्तराचे चार पर्याय हे विचारपूर्वक मांडलेले असतात. त्यातून निवड करता येण्यासाठी विषयाचे चांगले आकलन असणे गरजेचे असते. म्हणून वाचन करताना पाठांतरापेक्षा विषय नीट समजून घेण्याचा अधिक प्रयत्न करावा.

३) साहित्य : वाचनासाठी राज्यस्तरावरील परीक्षेसाठी राज्यमंडळाची ८ वी, ९ वी व १० वी ची शास्त्र, सामाजिक शास्त्र व गणिताची पुस्तके व सभोवताली घडणाऱ्या घटनांचा अभ्यास करावा. वर्तमानपत्रे, कला-शास्त्र पुरवण्या, चांगली नियतकालिके, दूरदर्शनवरील The world

this week. Living on the edge, Discovery. सुरभि, परख इ. सारखे कार्यक्रम आवर्जून पाहावेत.

४) गटचर्चा : अभ्यासाचा कंटाळा येऊ नये म्हणून गटात अभ्यास करण्याचे तंत्र अधून-मधून वापरावे. ५-६ जणांनी एखाद्या सुटीच्या दिवशी अगोदर ठरवून एखाद्या विषयाचे प्रत्येकी १०० प्रश्न काढून त्यावर चर्चा करावी. एकमेकांना प्रश्न विचारत, उत्तरांवर चर्चा करत, न येणाऱ्या उत्तरांची टिपण वहीत नोंद करत अभ्यास केल्यास अनेक प्रश्नांची तयारी सहज होईल.

५) प्रश्नमालिका : मराठी माध्यमातून या परीक्षेसाठी पुरेशी पुस्तके उपलब्ध नाहीत म्हणून स्वतःच गटामध्ये प्रश्नमालिका तयार करायच्या. त्याला बहुपर्यायी उत्तरे द्यायची. अर्थात असे करण्यापूर्वी त्या विषयाचे किमान दोन वेळा वाचन झालेले असावे. प्रश्न सोडविताना उत्तराचा सोडून उरलेले तीन पर्याय कोणत्या प्रश्नांची उत्तरे असू शकतील असा विचार करायचा, त्यातून आपली तयारी जास्त सविस्तर व अचूक होईल.

६) गणिती प्रश्न : गणित, भौतिक व रसायनातील गणिती प्रश्नांसाठी सूत्रांचे नीट आकलन होणे व योग्य ठिकाणी त्याचा झटपट उपयोग करता येणे आवश्यक आहे. त्यासाठी अशा गणिताचा खूप सराव करायला हवा. त्याचबरोबर आकडेमोड वेगाने तरी अचूक करता यायला हवी. त्यासाठी पांढे पाठ असणे, गुणाकार, भागाकाराच्या काही युक्त्या, भरभर करण्याच्या पद्धती निश्चित उपयोगी पडतात. अचूकता अन् वेग या दोन्ही गोष्टींचे भान ठेवावे लागते. त्यासाठी अधिक सराव अत्यावश्यक आहे.

मानसिक क्षमता कसोटीसाठी तयारी

यासाठी निश्चित अभ्यासक्रम नसतो. प्रश्नांचे सुमारे ४० प्रकार असून त्यांचे मिश्रण करून अथवा पूर्णतः नवीन प्रश्न विचारले जातात. १०० प्रश्नांमध्ये साधारणतः २० ते २५ प्रकार असतात.

मानसिक क्षमता कसोटीमध्ये इंग्रजी भाषेचे ज्ञान अजिबात अपेक्षित नाही पण अंक आणि अक्षरे इंग्रजीमधीलच वापरली जातात. याशिवाय विविध आकृत्यांच्या साहाय्याने प्रश्न तयार केले जातात. त्यामध्ये तार्किक विचार, क्रमसंबंध, गूढ अथवा सुप्त अर्थ, विविध रचना, आकृत्या, कोडी, भूमिती व अंकगणित, त्रिमितीज्ञान, प्रतिबिंब, माहितीचे विश्लेषण व संश्लेषण, कल्पनाशक्ति इ. क्षमतांचा विचार केला जातो. या कसोटीसाठी एकाग्रता, प्रशिक्षण व सराव यांची आवश्यकता असते.

१) एकाग्रता – १०० प्रश्न सोडविताना लागणाऱ्या दोन महत्त्वाच्या क्षमता म्हणजे वेग व अचूकता. वेग कमी पडू न देता अचूकता सांभाळणे यासाठी आवश्यक आहे एकाग्रता. सध्या मनबुद्धि विचलित करणारे अनेक घटक कार्यरत असताना एकाग्रता वाढविणे अवघड होत चालले आहे. अशा स्थितीत उपासना, ध्यान, प्रार्थना, स्वयंसूचना, दीर्घश्वासन इ. पद्धतींद्वारे एकाग्रता वाढविणे जरूरीचे आहे.

२) प्रशिक्षण – सर्वच शाळांमध्ये उत्तम प्रशिक्षण उपलब्ध असेल असे नाही. शक्य झाल्यास शाळेतील बुद्धिमान व तळमळीच्या शिक्षकांची मदत घ्यावी. गटामध्ये अभ्यास केल्यानेही प्रशिक्षण होते कारण प्रत्येकजण कोणत्यातरी मानसिक क्षमतेत प्रवीण असतो.

त्यामुळे एकमेकांना प्रश्न समजावून देणे व घेणे यातून खूप फायदा होतो.

३) सराव – सराव करणे आपल्या हातात आहे. त्यातूनही वेग व अचूकता वाढत जाते. साधारणतः १ ते २० ऑक्टोबरमध्ये सर्व प्रश्नप्रकार समजावून घ्यावेत. रोज किमान १ तास सलग अभ्यास करावा. २० ऑक्टो ते ५ नोव्हें सलग दोन तास बसून विविध प्रकारचे प्रत्येकी ५ प्रश्न सोडवावेत. त्यामुळे सलग ११ – २ तास जागरूकपणे, अचूक, न कंटाळता-थकता, वेगाने मानसिक क्षमता वापरण्याचा सराव होतो. दिवाळीच्या सुट्टीमध्ये दररोज अथवा ३ दिवसांतून एकदा तरी १०० गुणांची प्रश्नपत्रिका वेळ लावून सोडवावी. प्रश्नपत्रिकांचा सराव करताना खालील तंत्रांचा वापर करावा.

१०० प्रश्न ९० मिनिटात सोडविणे अशक्य असते. त्यामुळे सुरुवातीला अवघड प्रश्नांवर जास्त वेळ न घालवता निश्चित व पटकन येणारे प्रश्न सोडवत सर्व १०० प्रश्नांवर (साधारण ७० मिनिटात) प्रयत्न व्हावेत. उरलेल्या वेळात आधी न सुचलेल्या अवघड प्रश्नांचा पाठपुरावा करावा. पण अंदाजे उत्तरे लिहू नयेत. त्यानंतर ३० मिनिटे जादा वेळ घेऊन वेगळ्या रंगाने ९० मिनिटांत न सुटलेले प्रश्न सोडवावेत. तयार उत्तरपत्रिकेच्या साहाय्याने प्रश्नपत्रिका व्यवस्थित तपासावी. ९० मिनिटात व ३० मिनिटात मिळालेले गुण पाहावे. न आलेल्या अथवा चुकलेल्या प्रश्नांचा नीट विचार करावा. आपले विचार कुठे, कशांमुळे चुकले याचा शोध घ्यावा. तसेच आपल्याला हे उत्तर काढणे कशांमुळे जमले नाही याचाही शोध घ्यावा. असे

विश्लेषण केल्याशिवाय सुधारणा होणार नाही. त्यातून अवघड जाणारे प्रकार निश्चित करून त्यांच्या सरावावर भर द्यावा.

४) प्रश्नांचे प्रकार – सरावातून मानसिक क्षमतेच्या विविध प्रश्नप्रकारांची खालील पद्धतीने विभागणी करावी.

- १) सोपे आणि पटकन जमणारे.
- २) सोपे पण वेळ लागणारे.
- ३) अवघड पण (जमल्यास) पटकन जमणारे.
- ४) अवघड आणि वेळ लागणारे.

शेवटच्या महिन्यात तिसऱ्या प्रकारच्या प्रश्नांचा जास्त सराव करावा. त्यासाठी विविध कल्पना, उत्तरे, पद्धती भराभर सुचल्या पाहिजेत. त्यानंतर दुसऱ्या व चौथ्या प्रकारांना जास्त वेळ का लागतो हे शोधून काढा. साधारण कारणे म्हणजे आकडेमोडीत जास्त वेळ लागणे, प्रश्नांचे/गणिताचे चित्र प्रत्यक्ष काढल्याशिवाय प्रश्न न सोडविता येणे. मोठ्या वाक्यांचा अर्थ संक्षिप्तपणे लक्षात न येणे इ. असतात. त्यासाठी तोंडी आकडेमोडीचे कौशल्य व अचूकता वाढवायला हवी. प्रत्यक्ष कागदावर चित्र न काढता, डोळ्यांसमोर चित्र, आकृती आणता येणे व त्यात हवेतच बदल करता येणे, त्रिमितीज्ञान वाढविण्यासाठी प्रत्यक्ष ठोकळ्यांचा प्रारंभी वापर करून नंतर कल्पनेने त्याचेही चित्र डोळ्यांसमोर आणता येणे याचा प्रयत्न करावा. अवघड प्रश्न आपणच तयार करणे, त्यातून विचार करण्याचे वैविध्य समजू शकते.

खिलाडू वृत्तीने अभ्यास

राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षेचा अभ्यास कसा करावा हे आपण थोडक्यात पाहिले. ही परीक्षा अत्यंत अटीतटीची स्पर्धा आहे. आणि जिंकण्याच्याच ईष्येने त्याचा अभ्यास

करावयाचा आहे ; पण त्यामागे एक प्रकारची अभ्यासातील खिलाडूवृत्तीही हवी. महाराष्ट्रसाठी ३१५ जागाच आहेत. त्यामुळे उरलेल्या शेकडो मुलांमध्ये बुद्धिमत्ता नाही असे नाही. दुर्दैवाने राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध शिष्यवृत्ती मिळविणारे अनेकजण परदेशी शिक्षण व नोकऱ्या करण्यात अडकतात आणि परीक्षेचा मूळ हेतूच (देशासाठी प्रज्ञावंत निवडण्याचा) खच्ची करतात. म्हणून या परीक्षेकडे एक संधी म्हणून बघायचे. हसत खेळत आणि आनंद घेत अभ्यास करण्याची चांगली सवय या परीक्षेमुळे लागू शकते. अनेक स्पर्धापरीक्षांचा पायाही पक्का होतो. तेव्हा आपली निवड होणार की नाही याचा कोणताही ताण न घेता मजेत भरपूर अभ्यास करायचा. परीक्षेतील यशाइतकाच आपला व्यक्तिमत्त्व विकास महत्त्वाचा असतो आणि तो विकास, परीक्षेला बसणाऱ्या अन् खिलाडूवृत्तीने जोरदार अभ्यास करणाऱ्या प्रत्येकाचाच होणार आहे. तेव्हा यावर्षी परीक्षेला बसलेल्या विद्यार्थ्यांनी उरलेले दिवस (सहामाही परीक्षा असली तरी) नियमितपणे या परीक्षेच्या तयारीसाठी द्यावा. आता ८ वी, ९वी त असलेल्या विद्यार्थ्यांनी १०वी मध्ये या परीक्षेला बसायचेच असे आत्ताच ठरवून ठेवा व आत्ताचा अभ्यासक्रम शिकत असताना तो नीट समजून घ्या. अवांतर वाचनही चालू ठेवा त्याचा या परीक्षेला निश्चितच उपयोग होईल.

डॉ. विवेक कुलकर्णी

समृद्धी, ६३५/८५, सदाशिव पेठ,
पुणे - ३०.

शरदाचं पितुळ चांदणं
रातीला गंधाचं उटणं
आभाळी चांदीण्या भोऽऽ
आला चांदाच्या जत्रेला जोऽऽ

कुण्या अज्ञात लोककवीची ही वही
नुकतीच विदर्भातले कवी सुधाकर मेश्राम

यांनी प्रकाशित केलीय. शरदाच्या चांदण्यांचं अगदी विहंगम चित्र त्या लोककवीनं ह्या काव्यपंक्ति उभं केलं आहे. आधुनिक कवित्वाचा स्पर्शही न झालेला हा कवी फक्त एका चांदण्या रात्रीवर फिदा व्हायचं कारण काय? शतकानुशतके त्या विशिष्ट रात्रीचं आकर्षण तुम्हां-आम्हांला सर्वांनाच आहे. कोणती ही रात्र? चांदणं पडणार, अगदी टिप्पुर चांदणं पडणार पण आणखी काय घडणार आहे विशेष असं त्या रात्री?

अश्विन महिन्याच्या शुक्ल पक्षात पौर्णिमेला यंदाही नेहमीप्रमाणे हा दिवस उजाडणार आहे. सूर्य मावळल्याबरोबर

पावसाचं अस्तित्व विरतं आणि शरद ऋतुचा थंड गारवा पसरत येते शरद पौर्णिमा ! या ऋतूचा रंगच असतो चांदण्याचा, उत्साहाचा, प्रसन्नतेचा ! चांदण्याचा धवलसाज होऊन कोजागिरी पौर्णिमा अवतरते. आबालवृद्ध आपापल्या परीनं ती साजरीही करतात. पण त्या निमित्तानं या पौर्णिमेचं रंग-रूप डोळे भरून न्याहाळावं, पुराणकालामध्ये या रात्रीचं महत्त्व सांगणाऱ्या काव्यात्मक कथा लिहिल्या गेल्या-पिट्यान् पिट्या चालत आल्या त्यांचं स्मरण करावं हे आपण जाणीवपूर्वक कधीच करीत नाही. त्यातील काही संकेतकथांचा वेध घेत; या चांदण्यांचं सौंदर्य उलगडण्याचा, शब्दात पकडण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत लेखात केला आहे. हा लेख वाचून कोजागिरीचं सौंदर्य उघड्या डोळ्यांनी हळूवार वृत्तीनं अनुभवण्याची प्रेरणा आपल्याला नक्कीच मिळेल!

लोकांची प्रचंड धावपळ सुरु होणार आहे. सायंकाळ सरल्या-बरोबर एका अनामिक सुगंधी वासानं आसमंत दरवळून निघणार

फुल चिमुकले वेलीवरचे वाऱ्यासंगे होते खिदळत, सुगंध नामी मग पसरूनी आनंदाने होते डोलत. २५

With Best Compliments From JAISONS ENGINEERING TECHNOLOGY PUNE.

आहे. हा गंध नेहमीच्या रातराणीच्या दरवळणाऱ्या सुगंधासारखाच किंवा त्याहूनही शतपटीने सुगंधित असणार आहे. अश्विन शुद्ध पौर्णिमा असा हा दिवस.

हा दिवस वर्षातला सर्वात शुभ्र दिवस आहे. हा निसर्गाने स्वतःसाठी केलेला रात्रीचा दिवस असतो. अगदी खराखुरा प्रकाशमान असा रात्रीचा दिवस! आकाशगंगा धरित्रीला पहिले स्नान घालते तेही प्रकाशाने आणि चक्र पूर्वरात्री! दिवाळीच्या पहिल्या रात्री जसे मंगलमय, सुखद, आनंदी वातावरण आपण अनुभवतो; भल्या पहाटे त्या पवित्र अनुभूतीने उल्लासित होतो. अगदी तसाच हा अनुभव. एरवी रात्री गारपणे चिडीचिप असलेली झाडे, माळ, टेकड्या, वारे, नद्या, शिवारे ह्यादिवशी चक्र धुंद होऊन माणसांसारखी स्मितहास्ये करू लागतात. भारावून गेल्यासारखी 'अनिमिष' होतात.

मंतरलेल्या परीराज्यातील दुनियेसारखा सगळा आसमंत प्रफुल्लित झालेला असतो.

ही तर कोजागिरी! शरद पौर्णिमा! बासुंदी! चारोळ्या!! केशरी दूध !! चांदणे! चंद्र!! मात्यासारखा स्वच्छ नितळ चंद्रप्रकाश थंडगार वाऱ्यांच्या झुळुका!! वाफाळू लागलेले दूध !! चंद्र दर्शन!! रातराणीच्या

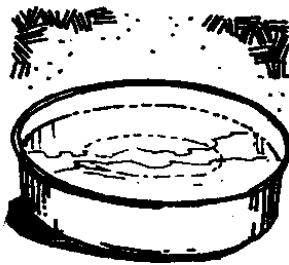

पहिल्या बहाराचा दरवळणारा सुगंध !! झोप? छे! जागरण!! दंगा!! मस्ती!! आनंदोत्सव!! नाच-गाणी निसर्गास्वाद!! बस दुसरे काही नको!

आजची रात्र आनंदाची. फक्त झोपेचा गाव लुटून आनंद मिळवायची. रात्र-पूर्वरात्र-उत्तररात्र-पहाट. आज झोपेच्या गावी जायची साधी आठवणही कोणाला येणार नाही. जागरणांच्या सीमारेषांचा हिशोब कुणी करणार नाही आणि जागरणही कोणाला बाधणार नाही. असा ह्या रात्रीचा अगाध महिमा आहे.

चंद्र माथ्यावर येऊन आपल्या दुधात जोपर्यंत चंद्रमुख दिसत नाही तोपर्यंत आपण दूध तापवित राहतो, सर्व आकाशगंगेला जोपर्यंत हिऱ्यामाणकांचा महापूर येत नाही तोपर्यंत निर्भेळ हास्य विनोदात, खिदळत राहणे, जागरण करणे. हा कोजागिरीचा आनंद लुटण्यातले सांस्कृतिक खेळ या पौर्णिमेला खेळायचे असतात! पण हा केवळ खेळ नाही; विश्वातील मांगल्याची, सौंदर्याची, पवित्रतेची ही महापूजा आहे.

जोपर्यंत देवाला नैवेद्य दाखवत नाही तोपर्यंत त्या वस्तूवर, पदार्थावर आपला हक्क नाही अशी आपली संस्कृती सांगते, चंद्र हा आपल्या संस्कृतीला शांती-

पावित्र्य-मांगल्य-सौंदर्याचा प्रतीक आहे. 'त्याची कृतज्ञ भावनेतून पूजा व्हायला हवी. त्याला नैवेद्य दाखवायला हवा,' म्हणून चंद्रभ्रमणातील ही सर्वोत्तम-सर्वांगसुंदर अशी वर्खरूपेरी रात्र खास चंद्रासाठी आपल्या संस्कृतीनं राखून ठेवलेली आहे. जोपर्यंत चंद्र आपल्या किरणरूपी ओठांनी या मधुर दुग्धामृतास स्पर्श करित नाही; त्या नैवेद्यात आकंठ बुडत नाही तोपर्यंत ही महापूजा यज्ञकुंडावर मांडण्याची आपली प्रथा आहे. चंद्रस्पर्शानंतर अमृतमय झालेल्या दुधाचा आस्वाद इहलोकाधीन आहे. अशी कृतकपुराणाची शिकवणूक आहे.

संपूर्ण भारतवर्षात हा सण वेगवेगळ्या नावांनी व प्रकारांनी साजरा केला जातो. बंगाली जनस्थळात 'शरदोत्सव' साजरा करतात. ग्वाल्हेर घराण्यात 'शरदविहार' साजरा करतात. ह्या 'शरदविहारात' तर चक्र आख्ख्या गावानं नदीकाठी अथवा माळावर, वेशीवर जाऊन तापत्या दुधात चंद्रदर्शन घेत जागरण केले जाते.

पूर्वीच्याकाळी अशा भरपूर प्रकाशाच्या रात्री नगरांवर शत्रू हल्ला करतील, ह्या भीतीनं संपूर्ण नगरात 'रहोऽऽ जागृत' असा हुकूम व्हायचा. मग संपूर्ण नगर वेशीवर पहारा देण्यासाठी जमायचे. त्यातून ही 'मिथ' (संकेतकथा) जन्माला आली आणि को-जागृत होता होता परचक्रांची भीती जाऊन कोजागिरी असा शब्दोच्चार झाला अशीही उपपत्ती सापडते.

तशीच दुसरीही एक कथा 'कणक' ह्या कालिदासाच्या रचनेत आढळते. भृगू

ऋषीं वर्षभर तप करायचे आणि त्यांची तपश्चर्या पाहून संतुष्ट झालेले स्वर्गपुरुष -यक्ष-किन्नर-गंधर्व-इंद्र आदी देवाधिदेव त्यांच्या दर्शनासाठी यायचे. ते अनेकविध रूपात येऊन भृगूऋषींचे दर्शन घेत. 'प्रत्यक्ष देवस्पर्शाचा योग आपल्याला येतो, पण आपल्या तपपुनीत सहचरांना हा योग येत नाही' म्हणून भृगूऋषींनी सर्व सहचरांना आज्ञा केली, किं देवोभ्य दर्शनस्य दैव दुर्लभं योगः।

को-जागृत। को-जागृत।।

मग जागण्यासाठी काय करावे? शरदात थंडी असते. शरीर उबदार राहणेही गरजेचे आहे आणि भृगूऋषींच्या दर्शनास येणाऱ्या अपरांत देवांचे आगत-स्वागतही करायला हवे. मग त्यांच्यासाठी आणि स्वतःसाठी 'दुध-शर्करा' योगाची मात्रा भृगांनी शोधून काढली. दूध तापवतानाही त्या मंतरलेल्या वातावरणाचा निसर्गस्वाद घेता यावा म्हणून मग दुधात चंद्रदर्शन करावे हेही रुढ झाले.

तिसरी मिथ कथा साक्षात भगवान श्रीकृष्णासंदर्भात आहे. श्रीकृष्ण गोपाळ होते. दुध-दुभत्या जनावरांचे प्रतिपाल, श्रीकृष्णांनी, अतिवृष्टी होत असता करंगळीवर गोवर्धन पर्वत उचलून त्याखाली सगळ्या गोकुळाला घेऊन अभय दिले. ही कृष्णलीला स्वर्गातून देव पाहत होते. तेव्हा गोकुळवासीयांनी देवांना गोकुळात येण्याची विनंती केली. पण साक्षात गोपालकृष्ण गोकुळात असताना देव गोकुळात येणे नाकारू लागले. मग श्रीकृष्णाने डोके चालवून

दीपोत्सवाने अंबरी शोभा सांडली सोन्याची, रजनीच्या शालूवरती वेलबुट्टी चांदण्यांची! २७

व्हिडिओकॉन व्हि.सी.आर.लि. तर्फे प्रबोधकांना शुभेच्छा!

तापत्या दुधात त्यांची प्रतिबिंबे गोकुळवासीयांना दाखवण्याची लीला केली. म्हणून स्थळ निर्देश करणारा गिरी हा शब्द (गिरी हे श्रीकृष्णाचेही एक नाव आहे) आणि कोजा म्हणजे समर्पण भावनेनं दिलेलं पवित्र दान अथवा समिधा. अशा रीतीनेही पुराणांनी कोजागिरीची उकल केली आहे.

कोजागिरीच्या पाठीमागे असलेल्या ह्या नानाविध कथा खऱ्या असोत किंवा नसोत मात्र त्या रात्री निसर्गाविष्कार हा काही औरच देखणा असतो. संपूर्ण आकाशगंगा ह्या दिवशी पाहता येते. सगळा आसमंत पावित्र्याने मुसमुसत असतो. हे मात्र त्रिकालाबाधित सत्य आहे. तेव्हा तुम्ही-आम्ही सगळ्यांनी तो दिवस निसर्गास्वादात घालवून आपला आनंद द्विगुणित करावा. चोरांचं

खाटलं. वृश्चिक, मृग, सप्तर्षी ही नक्षत्रं शोधावीत. चंद्रोदयापूर्वीच्या आकाशाचे निरिक्षण करावे. चंद्रोदयाच्या वेळी चंद्राचे निरिक्षण करावे. त्यावेळी क्षितिजाचा रंग, चंद्राचा रंग, चंद्राचा वेग, मावळतीच्या वेळेचं किंवा सूर्योदयापूर्वीचं आकाश ह्यांची टिपणे काढावीत. रात्रभर निसर्ग कवितांचे वाचन करावे, गाणी म्हणावीत. मित्रपरिवार जमवून आपल्या पर्यावरणाचे रक्षण करण्याचे संकल्पही करावेत. निसर्गस्वादाबरोबरच पिढ्यानपिढ्या हा चंद्र स्वच्छ, स्पष्ट, शांत दिसत राहिल यासाठी वातावरण शुद्ध ठेवण्याची, पर्यावरण टिकविण्याची जबाबदारी स्वीकारत ह्या वर्षीची कोजागिरी साजरी करूयात. ■

गणेश दिवे

प्रेरणा प्रतिष्ठान, रामनगर, चिंचवड, पुणे

विशेष अभिनंदन

पूर्व माध्यमिक व माध्यमिक शिष्यवृत्ती परीक्षा आणि शालान्त परीक्षेमध्ये यशस्वी झालेल्या 'छात्र प्रबोधन'च्या सभासदांचे मनःपूर्वक अभिनंदन! खालील सभासदांनी पत्राद्वारे त्यांचे यश कळविले आहे त्यांचे विशेष अभिनंदन व पुढील यशस्वी वाटचालीसाठी शुभेच्छा!

पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती प्राप्त सभासद

अमृता शिंदे, (कर्जत, रायगड जिल्ह्यात ३ री), शिल्पा खोत, अद्वैता कुलकर्णी, योगेश सोवनी, दिग्विजय केटकाळे (सर्व इचलकरंजी, कोल्हापूर जिल्ह्यात अनुक्रमे, १३, १५, १६वे, २५वे) अमोल पोखरकर (परभणी-जिल्ह्यात १९ वा)

माध्यमिक शिष्यवृत्ती प्राप्त सभासद

ऋषिकेश देशपांडे (परभणी सर्वप्रथम), आनंद शास्त्री (डोंबिवली, ठाणे जिल्ह्यात १२ वा) अजित काणे (इचलकरंजी, कोल्हापूर जिल्ह्यात १६ वा)

शालान्त परीक्षा विशेष यश प्राप्त सभासद

जुई बेलपाठक, मृणालिनी पाटील (दोघी धुळे, नाशिक बोर्डात अनुक्रमे १०वी, १२ वी), अमोल सोनजे (नाशिक, नाशिक बोर्डात १९ वा) निखिल पाटील (पुणे, पुणे विभागात २४ वा) मानसी काकडे (कराड, कोल्हापूर बोर्डात ११ वी)

‘डॉ. लिव्हिंग्स्टन, आय प्रिड्युम?’

- निनाद बेडेकर

१८६९ च्या ऑक्टोबर महिन्यातील एका रात्री पॅरीसमधील ग्रँड हॉटेलच्या एका खोलीच्या दारावर टकटक झाली. न्यूयॉर्क हेरॉल्डचा मालक जेम्स गॉर्डन बेनेट हा त्या खोलीत उतरला होता.

“येस” असे त्याने म्हटल्यावर दरवाजा उघडून कमी उंचीचा, कुरुप दिसणारा एक तरुण आत आला.

“अरे, कोण तू”? - बेनेटने विचारले “मी स्टॅन्ले.”

“आह, येस,” बेनेटला आठवले की या पत्रकार तरुणाला त्यानेच बोलावले होते. स्पेनमधील, यादवी युद्धाचे वृत्तांत स्टॅन्ले पाठवीत होता. तेथूनच बेनेटने त्याला बोलावून घेतले होते.

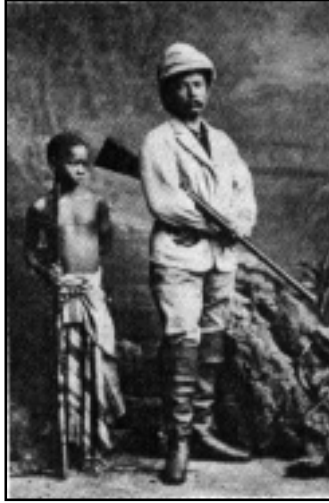
“डॉ. लिव्हिंग्स्टन कुठे असेल?” बेनेटने विचारले.

“मला खरंच कल्पना नाही, सर.” स्टॅन्ले उत्तरला.

“तो जिवंत तरी आहे का?”

“असेल किंवा कदाचित नसेलही?”

“हे बघ, मला वाटतंय की तो जिवंत आहे आणि त्याला शोधायला मी तुला पाठवणार आहे.” स्टॅन्लेची पत्रकारिता क्षेत्रातील एका अत्यंत अवघड कामाची सुरुवात झाली.

डॉ. डेव्हिड लिव्हिंग्स्टन हा त्यावेळचा आफ्रिकेचा श्रेष्ठ धर्मोपदेशक प्रवासी होता. आफ्रिकेचा एक तृतीयांश भाग त्याने पिंजून काढला होता. त्या प्रवासाचे वृत्तांत प्रकाशित झाल्यावर इंग्लंड आणि अमेरिकेत आफ्रिकेविषयी कुतूहल जागृत झालं होतं. लिव्हिंग्स्टनचे वृत्तांत लोकांनी अधाशासारखे वाचून काढले होते.

पण १८६५ मध्ये तो तिसऱ्यांदा आफ्रिकेत आल्यानंतर त्याची कोणतीही बातमी कळली नव्हती. तदनंतर एकाही गोऱ्या माणसाने लिव्हिंग्स्टनला पाहिल्याची नोंद नव्हती. त्याच्याबद्दल फार अफवा उठल्या होत्या. त्याचा खून झाल्याची अफवा फार जोरदार होती. लिव्हिंग्स्टन जिवंत आहे का? का मेलाय? तो कोठे

आहे? त्याची प्रकृती कशी आहे? तो काय करतो आहे? अशा अनेक प्रश्नांनी लोकांना बेजार केले होते. जेम्स बेनेटने या सर्व प्रश्नांची उकल करण्याचे काम स्टॅन्लेवर सोपवले होते.

“तुला जे पाहिजे ते कर, पण डॉ. लिव्हिंग्स्टनला शोधून काढ. पैशाची काही अडचण नाही. १००० पौंड खर्च झाली की अजून एक हजार पौंड घे. ते संपले की अजून एक हजार.... बट फाईंड लिव्हिंग्स्टन.”

या शब्दांचे गुंजन कानात साठवीत स्टॅन्लेने पॅरीस सोडले. बेनेटला त्यावेळी कल्पनाही नव्हती की अशा अत्यंत अवघड कामासाठी त्याने केलेली स्टॅन्लेची निवड अत्यंत योग्य होती. आफ्रिकेच्या कृष्णविवरात कुठेतरी असणाऱ्या एका गोऱ्या माणसाला शोधण्याची कामगिरी स्टॅन्लेवर पडली होती.

स्टॅन्ले अमेरिकन नव्हता. वेल्समधील डेनबाय या गावात त्याचा जन्म झाला होता. जॉन रोलंड आणि एलिझाबेथ पॅरी यांचा हा मुलगा होता. परंतु जन्मापासूनच त्याच्यावर मात्यापित्याचे छत्र नव्हते. तो एका अनाथालयात वाढला. पण त्या ठिकाणचा जाच असह्य झाल्याने त्याने एक दिवस तेथून पळ काढला. केबिन बॉय बनून एका जहाजातून तो न्यू ऑर्लीन्सला आला. तेथे एका व्यापाऱ्याने त्याला दत्तक घेतले. त्या व्यापाऱ्याचे नाव होते हेन्री मॉर्टन स्टॅन्ले! आपले स्वतःचे नाव आणि संपत्ती त्याने या दत्तक मुलाला दिली. धाकटा स्टॅन्ले

पुढे पत्रकार झाला. प्रवासी झाला.

१८७१ च्या जानेवारी महिन्यात स्टॅन्ले मोहिमेवर निघाला. आफ्रिकेत कुठेतरी असणाऱ्या डॉ. लिव्हिंग्स्टनला शोधण्याचे अवघड काम अंगावर घेऊन स्टॅन्ले निघाला. टेलिफोन, टेलेक्स, फॅक्स अशी आधुनिक साधने नसल्यामुळे हे काम अत्यंत अवघड होते. जवळजवळ अशक्यच होते. पण अशक्य हा शब्द स्टॅन्लेच्या कोशात नव्हता. विलक्षण जिद्दीने तो पेटला होता. दुर्दम्य इच्छाशक्ति त्याच्याजवळ होती. मेहनत, कष्ट करण्याची तयारी होती. अमर्याद महात्वाकांक्षा त्याच्याजवळ होती. इतर सामानापेक्षा हे गुणच अतिशय महत्त्वाचे होते.

स्टॅन्ले प्रथम इजिप्तमध्ये आला. सुएज कालव्याच्या उद्घाटनाचा समारंभ त्याने पाहिला. नंतर कराचीवरून तो मुंबईला आला आणि मोहिमेसाठी लागणारी साधनसामग्री जुळवण्याच्या कामाला तो लागला. मुंबईहून तो झांजिबारला आला. तेथे त्याने आपली योजना कागदावर मांडली. टांगानिका सरोवराच्या पूर्व किनाऱ्यावर असलेल्या उजिजी या गावाकडे प्रथम शोध घेण्याची त्याची कल्पना होती. ही कल्पना खर्च सत्यात अवतरली. पण त्या कामात अडथळे मात्र फार आले. बेनेटकडून पैसे आले नव्हते. पण झांजिबारच्या अमेरिकन काऊन्सलरला पटवण्यात स्टॅन्लेला यश आले. मोठी आर्थिक मदत त्याने तेथे मिळवली. एका महिन्याच्या आतच

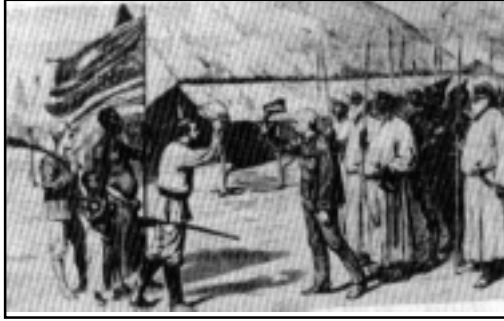
स्टॅन्लेने मोहिमेची तयारी पूर्ण केली. दोन वर्षे पुरेल इतके सामान त्याने बरोबर घेतले. शस्त्रे, दारुगोळा, कापडचोपड, तंबू, औषधे, भांडीकुंडी आफ्रिकेतील लोकांना भेट देण्यासाठी मणी त्याने बरोबर घेतले. आफ्रिकेतील काही आदिवासींना काळे मणी आवडत, तर कुणाला लाल. कुठे अंडाकृती मणी आवडत; तर कुठे गोल. उजिजीला अंडाकृती मणी; तर उनयामवेझीला फक्त लाल. या मण्यांवर आठ हजार डॉलर्स स्टॅन्लेने खर्च केले. आफ्रिकेतली 'करन्सी' हीच होती. एकूण सहा टन सामान झाले.

२००

झांजिबारी

पोर्टर्स, त्यांच्यावर लक्ष ठेवायला दोन गोरें लोक, खूप खेचरे इत्यादीनिशी स्टॅन्ले, लिव्हिंग्स्टनच्या शोधात निघाला.

बागामोयोपासून आफ्रिकेच्या मुख्य खंडातील प्रवासाला सुरुवात झाली. पाऊस, दलदल, धुंवाधार वाहणाऱ्या नद्या, चिखल या काही सुरुवातीच्या अडचणी. पण स्टॅन्लेचा कारवा रमतगमत, गाणी म्हणत, अडचणींवर मात करत पुढे चालला होता. अमेरिकन निशाण त्या काफिल्यापुढे मिरवत नेले जात होते. हवा बदलत होती. तापमान वाढत होते. तांड्यांमधील लोकांमध्ये

रोगराई पसरत होती. मलेरिया, ताप, खोकला, कीटकाचे हल्ले अशा संकटांची मालिका सुरु झाली. काफिल्यातील आफ्रिकी लोक पळून जाऊ नयेत म्हणून स्टॅन्लेला बळाचाही वापर करावा लागला. स्वतःच्या इच्छाशक्तीच्या

जोरावर स्टॅन्ले अतिदुर्गम प्रदेशात या काफिल्याला घेऊन चालत राहिला. मलेरिया पाठोपाठ देवी, जुलाब इत्यादी रोगांनी या तांड्याला ग्रासले.

स्थानिक लोकांनी सामानसुमान पळवले. रस्त्यावरच्या खेड्यातील लोकांनी प्रवेश फी घेतली. ती फारच जबर

होती. पण या साऱ्या संकटांवर मात करत स्टॅन्ले चालत राहिला. काय वाटेल ते झाले तरी तो डॉ. लिव्हिंग्स्टनला शोधून काढणार होता. स्टॅन्लेने मधे अरबांचे तांडे पाहिले. त्यांची सोबत घेतली. विरुद्ध दिशेने येणाऱ्या एका तांड्यातील लोकांनी एका गोऱ्या माणसाला पाहिल्याचे सांगितल्यावर स्टॅन्लेचा उत्साह वाढला.

चालत असतानाच ते सिंबमवेन्नी' या गावी आले. सध्या या गावाला 'मोरोगोरो' म्हणून ओळखतात. या गावी स्वतः स्टॅन्लेच मलेरियाने आजारी पडला.

काही होता आलं नाही तरीही एक पणती होईन, ज्योत बनून मिणमिणती अंधारातही वाट दाखविन.

३१

'छात्र प्रबोधन' च्या द्वीपावली विशेषांकासाठी जाहिराती मिळवून घ्या.

सभोवार सर्वत्र अस्वच्छता होती. अरब टोळीवाले या गावाचा मुक्कामासाठी वापर करीत. काही दिवसाच्या विश्रांतीनंतर स्टॅन्ले पुढे निघाला. उसागारा पर्वतराजी त्याने ओलांडली. आदिवासींचे हल्ले, रोगराई, अवघड मुलूख हे तर नेहमीचेच झाले होते. पण स्टॅन्ले चालत राहिला. उज्जिजीजवळ येत चालले होते. तेथेच एक गोरा माणूस असल्याची बातमी स्टॅन्लेच्या कानावर आली. त्याचे हृदय उंचबळले. कोण असेल हा ? लिव्हिंग्स्टन?

तांड्याचा वेग वाढला. लक्ष जवळ आले असे वाटू लागले. टांगानिकाचे सुंदर खोरे आले. फळाफुलांनी झाडे बहरली होती. आफ्रिकेचे निसर्गसौंदर्य बहराला आले होते. उज्जिजी हे गावही दिसू लागले. गावातील लोकांचा कंपू स्टॅन्लेच्या कारव्याकडे पळत आला. त्यांच्याकडे बघत असतानाच एक आवाज अचानक आला.

“गुड मॉर्निंग सर”

“आँ, अँड हू द मिसचिफ आर यू?” स्टॅन्लेने विचारले.

एक काळा आफ्रिकी आपले पांढरे दात दाखवत हसत उभा होता. तो इंग्रजीतून म्हणाला.

“आय अँम सूसी, द सर्व्हंट ऑफ डॉ. लिव्हिंग्स्टन.”

स्टॅन्लेला अत्यानंद झाला. सूसी पुढे धावला. डॉ. लिव्हिंग्स्टनकडे पळत गेला. घरातून एक कृश, पांढरी दाढी असलेला एक गोरा माणूस बाहेर आला. त्याला

पाहिल्यावर स्टॅन्लेचा नोकर म्हणाला.

“आय सी द डॉक्टर सर”

स्टॅन्ले पुढे झाला. हा कृश दाढी वाढलेला, खचलेला माणूस डॉ. लिव्हिंग्स्टन असेल?

स्टॅन्लेने आपली हॅट उतरवली. उजवा हात हस्तांदोलनासाठी पुढे करत त्याने म्हटले,

“डॉ. लिव्हिंग्स्टन, आय प्रिझ्युम?”

स्टॅन्लेचे हे उद्गार अजरामर झाले.

डॉ. लिव्हिंग्स्टनने त्यांचे चांगले स्वागत केले.

आफ्रिकेच्या अंतरंगात असणाऱ्या एका माणसाला शोधून काढण्याचे असामान्य काम स्टॅन्लेने पूर्ण केले होते. डॉ. लिव्हिंग्स्टन त्याला खूप मूद्दू, दयाळू अंतःकरणाचा वाटला. लिव्हिंग्स्टनच्या आफ्रिकेच्या प्रेमाने हेन्री मॉर्टन स्टॅन्लेला मोहिनी घातली. डॉ. लिव्हिंग्स्टनबरोबर आणि नंतर स्वतंत्र अशा अनेक मोहिमा स्टॅन्लेने पुढे केल्या. आफ्रिकन लोक स्वाहिलीत या स्टॅन्लेला ‘बुला मातारी’ म्हणू लागले. १० मे १९०४ मध्ये लंडनमध्ये हेन्री मॉर्टन स्टॅन्ले मृत्यू पावला. परब्राईट या इंग्रजी खेड्यात सहा टनी ग्रेनाइटवर एपिटॉफ कोरला आहे.

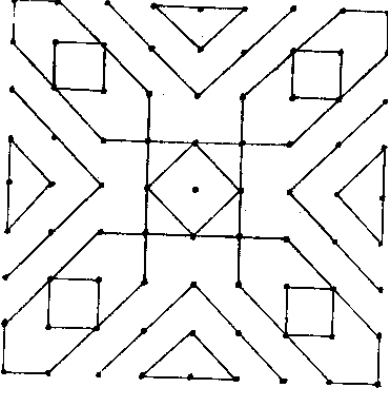
‘हेन्री मॉर्टन स्टॅन्ले,

‘बुला मातारी’ १८४१-१९०४,
आफ्रिका’

निनाद बेडेकर

११०५/१४ स्वानंद ५, हरिकृष्ण मंदिर
पथ, पुणे ४११ ०१६.

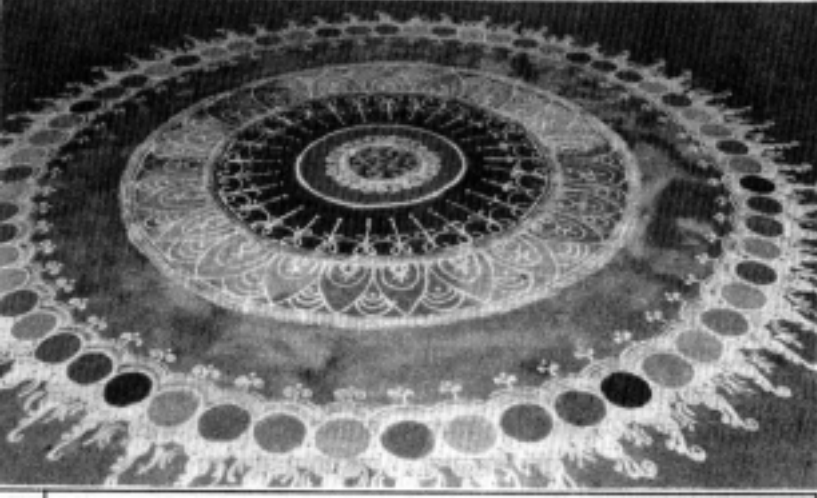

काढतात ते पाहू. प्रथम जमिनीला गेरू (काव) पाण्यात भिजवून लावतात. या गडद पार्श्वभूमीवर पांढऱ्या रांगोळीचे ठिपके उठून दिसतात. मात्र हे ठिपके सरळ रेषेने जोडून त्यातून सुंदर आकृती तयार होते. पुढचा टप्पा म्हणजे रंग भरणे. गडद रंगाशेजारी फिकट रंग भरल्यास रांगोळी उठावदार होते. याप्रमाणे यामध्ये अनेक आकर्षक आकार तयार करता येतात.

भूमितीचा आधार घेऊन तुम्हीही नवनवीन रचना ठिपक्यांच्या रांगोळी प्रकारात आणू शकाल. उभ्या आडव्या तिरक्या रेषांनी एक आकर्षक नक्षी बनवता येते. पण या रांगोळी प्रकारामध्ये एक प्रकारची साचेबंद पकड असते.

रांगोळीचा गालिचा - याहीपेक्षा आकर्षक रांगोळीप्रकार म्हणजे गालिचा. गालिचा करताना मात्र कल्पनाशक्तीचा वापर करावा लागतो. त्यासाठी निरीक्षणाची आवश्यकता असते. त्यामुळे या रांगोळी प्रकारासाठी अधिक सराव, चिकाटी असल्याशिवाय तुम्हांला पूर्ण समाधान मिळू शकत नाही. गालिचा काढण्याचे वैशिष्ट्य म्हणजे संपूर्ण रांगोळी खाली वाकून काढतात. त्यामुळे रांगोळी लवकर व भरभर काढता येते. तसेच मध्यापासून सुरू केलेली रांगोळी कितीही मोठी काढता येते. याप्रकाराचे अजून एक मुख्य वैशिष्ट्य म्हणजे प्रथम

चाळणीने जमिनीवर रंग पसरविले जातात. येथे मात्र विशेष काळजी घ्यावी लागते. रंग भरताना एकमेकामध्ये एकत्र होऊ नयेत. तसेच रंगसंगती ही अतिशय महत्त्वाची असते. येथे आपल्या कल्पना शक्तीला भरपूर वाव असतो. गालिचा काढण्याचे कौशल्य आत्मसात झाल्यावर ही रंगसंगती आपण सहज ठरवू शकतो. परंतु सुरुवातीला आवश्यकता वाटल्यास कागदावर चित्र काढून रंगसंगती ठरवून घ्यावी व नंतर प्रत्यक्ष रांगोळी काढण्यास सुरुवात करावी. त्या रांगांवर रांगोळी काढली जाते. (एरवी ठिपक्यांच्या रांगोळीमध्ये आपण रांगोळी आधी काढतो व नंतर त्यात रंग भरतो) पाच बोटांच्या पोकळीतून कलात्मकतेने रांगोळी काढता येणे ही त्यातील खरी कला आहे. संपूर्ण गालिचा तयार झाला की तो अधिक सजवण्यासाठी चकमक टाकतात. रांगोळी रेखाटनाच्या या सर्व पायऱ्या हळुवारपणे, सावधपणे ओलांडता आल्या तर नजर खिळवून ठेवणारा गालिचा मोठे समाधान देऊ शकतो.

पाना-फुलांची रांगोळी - निसर्गातील पानाफुलांशी आपले फारच जवळचे नाते असते. देवांच्या पूजेसाठी, केसांच्या सुशोभनासाठी आपण फुले नेहमीच वापरतो. हीच पानेफुले वापरून काढलेला फुलांचा गालिचा हा रांगोळीचाच एक प्रकार आहे. शेंवती, गुलाब, निशिंगंध यांच्या रंगसंगतीमधून तयार झालेला

गालिचा उत्सवाचा आनंद निश्चितच वाढवत असतो. जेवणाच्या पंगतीत ताटाभोवतीही अशा पानाफुलांच्या रांगोळ्या तुम्हांला काढता येतील.

धान्याची रांगोळी - धान्याच्या दाण्यातील विविध रंगसंगतीने सजविलेली रांगोळी हा देखील नवीन रांगोळीप्रकार आहे. मसुरीच्या डाळीने गणपती काढता येतो. त्याचे जानवे व गंध तांदूळाने भरता येते. डोळ्यांसाठी काळ्या बिया वापरता येतात. बाजूच्या जागेवर हिरवे मूग अलगद पसरावे. सभोवतालीसुद्धा पानाफुलांची सजावट करता येते.

पाण्यावरील रांगोळी - याप्रमाणेच पाण्यावरील रांगोळीसुद्धा अतिशय सोपी आहे बरं का! पसरट पण खोल अशा परातीसारख्या भांड्यात पाणी घेऊन त्यावर बुक्क्याचा जाड थर पसरावा. बुक्का हलका असल्यामुळे तो पाण्यावर तरंगतो. त्यावर रांगोळी काढावी. काळ्या बुक्क्यावर पांढरी रांगोळी लक्ष वेधते. त्याभोवती पाने, फुले, रांगोळी यांच्या साहाय्याने सजावट करता येते आणि हो, एकदा ही रांगोळी काढली की भांड्याची जागा हलवू नये. कारण पाणी हलल्याने रांगोळी पाण्यात जाऊ लागते. याप्रमाणे काचेचे तुकडे, बिया, ठशांची रांगोळी रेखाटता येते. या सर्व माध्यमांतून रांगोळी रेखाटताना कल्पकतेचा वापर करता येतो.

दिवसाची सुरुवात अधिक प्रसन्नतेने झालेली सर्वानाच आवडते. पहाटेचा

सूर्योदय रोज बघताना रोज नवा आनंद मिळत असतो. तोच आनंद आकर्षक रंगसंगतीने नटलेली रांगोळी पाहून मिळतो. तो आनंद आपण आपल्या कल्पनाशक्तीने, कलात्मकतेने मिळविलेला असतो म्हणून त्याचे मोल अधिक....

या रांगोळीद्वारा अनेक चित्रे, व्यक्तिचित्रे प्रसंगानुरूप काढता येतात. यासाठी सराव करताना प्रथम छोट्या आकारांचा सराव स्वतंत्रपणे करावा. नंतर मोठ्या आकारांचा सराव करावा. त्यात प्राविण्य मिळवल्यावर त्याचा एकत्रित

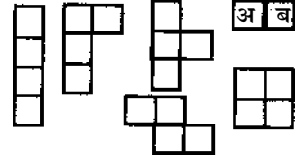
आकृतिबंध म्हणजे गालिचा काढावा. म्हणजे गालीचा अतिशय रेखीव होतो. रांगोळी काढताना न थांबता आकार शक्यतो सलगपणे काढता येणे महत्त्वाचे असते. त्यामुळे आकारामध्ये सुबकता दिसून येते. तुम्ही काढलेल्या अशा छान नावीन्यपूर्ण रांगोळ्यांची रेखाचित्रे वा छायाचित्रे आमच्याकडे जरूर पाठवा.

सौ. योगिनी काळे

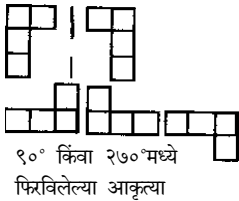
ऐ २१, वसंतविहार सोसायटी,
संगमप्रेसजवळ, कोथरूड, पुणे.

जरा डेके चालवा

चार सारख्या आकाराचे चौरस घ्या. त्यांची एकाला एक जोडून रचना करता येईल. अट एकच, दोन शेजार शेजारच्या चौरसांची एक बाजू सामाईक/तिच असली पाहिजे. अ व ब ह्या चौरसांची सामाईक बाजू जाड रेषेने दाखविली आहे.

या चार चौरसांपासून एकमेकांपेक्षा सर्वस्वी भिन्न अशा पाच आकृत्या काढता येतील. दोन रचना भिन्न तेव्हाच म्हणता येतील, जेव्हा पहिली आकृती दुसऱ्या आकृतीपासून प्रतिबिंबित (कोणत्याही अक्षानुसार) वा फिरवून बनविलेली नसेल. पाचपेक्षा पूर्णतः वेगळी आकृती काढून पाठविणाऱ्याला खास बक्षीस! खालील रचना ह्या आपल्या दृष्टीने सारख्याच आहेत. आता तुम्हांला असे करता येईल की तुमच्या मित्राला चार चौरसांची कोणतीही एक रचना सांगा व ती आधीच्या आकृत्यांपैकी कोणासारखी आहे ते सांगा.

५ चौरसाचे कोडे - जे आपण चार चौरस घेऊन केले तसेच पाच चौरस घेऊन अशा किती रचना तयार करता येतील? जास्तीत जास्त द्विमितीय रचना कागदावर काढून आमच्याकडे पाठवा. मात्र वर सांगितल्याप्रमाणे त्या आकृत्या प्रतिबिंबित अथवा फिरवून बनविता येतील अशा नसाव्यात. एकमेकांपेक्षा त्या पूर्णतः वेगळ्या हव्यात. ६ चौरसांपासून किती आकृत्या बनविता येतील? प्रत्यक्ष न करता काही सूत्र शोधता येईल का?

८ वी ते पदवीपर्यंतच्या पुण्यातील युवतींसाठी दिवाळीच्या सुट्टीत नेतृत्वगुण प्रशिक्षण शिबिर

कालावधी : १५ ते २१ नोव्हें. १६. **शुल्क** : रु. २००/- **शिबिर स्थान** : पुणे परिसर
शिबिर पूर्ण निवासी असून संख्या मर्यादित असल्याने लवकरात लवकर नावनोंदणी करावी.

संपर्क : ज्ञान प्रबोधिनी, युवती विभाग, सायं. ५ ते ७ ☎ ४७७६९१

अभ्यास विषयांची भीती का वाटते?

- डॉ. अशोक निरफराके

अमितची वार्षिक परीक्षा चालू होती. उद्या गणिताचा पेपर होता. अभ्यासाची तयारी तर उत्तम झाली होती.

अमित मोठ्या उत्साहाने परीक्षेसाठी गेला. हातात प्रश्नपत्रिका पडली. पेपर खूप सोपा आहे असे त्याला वाटले. अमित भरभर प्रश्न सोडवत होता. अर्ध्या तासानंतर काय झालं, कोण जाणे; एक उदाहरण अमितला सुटेना. मागचं पुढचं काही आठवेना. एका क्षणात अमितचा आत्मविश्वास डळमळला, हातापायाला घाम सुटला. घशाला कोरड पडली. गणिताचा पेपर अर्धवट सोडवून अमित घरी आला.

ते व्हापासून गणिताचा पेपर म्हटला की अमितची अवस्था अशीच व्हायची. हळूहळू गणित हा विषय अगदी नकोसा वाटू लागला. हा विषय अभ्यासक्रमातून काढून टाकावा इतकी ओढ त्याच्या मनात बसली. शालेय अभ्यासक्रमातून परीक्षेसाठी नेमलेले

विषय हे तुमच्यातल्या काहींना असेच शत्रूसारखे वाटत असतील आणि त्यामुळेच त्यांची भीतीसुद्धा वाटत असेल. अर्थात् कुणाला कोणत्या विषयाची भीती वाटेल ते सांगता येत नाही. कुणाला इंग्रजीची भीती वाटते, कारण तिचे परकेपण आणि तिच्यातल्या शब्दांचे विचित्र स्पेलिंग. कुणाला विज्ञानाची भीती वाटते, कारण त्याच्यात सूत्रे पाठ करावी लागतात आणि आकृत्या काढाव्या लागतात. कुणाला मराठीची भीती वाटते, कारण तिच्यात गुण कसे वाढवावेत ते काही केल्या कळत नाही. कुणाला संस्कृतची

भीती वाटते, कारण त्यात खूप काही पाठ करावे लागते. थोडक्यात काय तर जो विषय अवघड वाटतो त्याची भीती वाटते. मग तो कधी समजायला अवघड असेल, कधी लिहायला अवघड असेल तर कधी गुण मिळवायला अवघड असेल. भीती नेमकी कशाची वाटते? आपल्याला गुण कमी मिळतील किंवा आपण नापास होऊ याची!

मोकळेच घ्यायचे मोकळेच जायचे, भरून ऊर मोकळे गीत आहे गायचे!

३७

होऊ या सभासद छात्र प्रबोधनचे, रुजवू या बीज मनी राष्ट्रसेवेचे!

अशी भीती वाटल्यामुळे काय काय होते?

त्या विषयाचे नाव काढले तरी हृदयाची धडधड वाढते. त्या विषयाचा तास चालू असला की घशाला कोरड पडते. त्या विषयाची घटक - चाचणी देताना, हातांचे तळवे घामाने ओले होतात. हाता-पायांना कापरे भरते. परीक्षा असली की जाताना लटपटल्यासारखे वाटते. प्रश्नपत्रिका हातात पडताच रक्तप्रवाह चेहऱ्यापासून दूर गेल्यामुळे चेहरा पांढराफटक आणि भेदरलेला दिसू लागतो. परीक्षा चालू असताना वारंवार बाथरूमला जावेसे वाटते. त्या विषयाची पूर्वपरीक्षा जवळ आली की, “आपल्याला एखादा अपघात झाला तर किती बरे होईल, राजरोसपणे परीक्षा चुकवून घरी तरी बसता येईल.-” असे विचार मनात येऊ लागतात आणि त्या विचारांची शरीराला चाहूल लागली की ते आजारी पडते. अपचन, ताप, डोकेदुखी असे आजार मदतीला धावून येतात. पण तरीही त्या विषयाची परीक्षा टळत नाहीच. औषध घेऊन जावेच लागते. मग जाताना वाटते - “आपण केलेल्या अभ्यासातले काहीही आठवणार नाही. आपल्या हातून ऐनवेळी चुका होणार!” आणि अखेर खरोखरच होतेही तसेच. याला म्हणतात ‘आपण होऊन खरे ठरणारे भाकीत.’ (सेल्फ - फुलफिलिंग प्रॉफेसी) असे झाले की मूळच्या भीतीचा जोर आणखी वाढतो. एक दुष्ट-चक्र सुरू होते!

भीती का वाटते?

अवघड विषयांची परीक्षा देण्याची आपल्याला भीती का वाटते? अशा प्रसंगी आपल्या स्वाभिमानाला धोका वाटतो, म्हणजेच त्या कसोटीत आपण उतरू शकलो नाही, तर इतरांच्या दृष्टीने आपली किंमत कमी होईल. मग बाकीचे लोक आपल्याला हसतील, आपली हेटाळणी करतील, याबद्दलची ती भीती असते.

जिवाला असो, की स्वाभिमानाला असो, एखाद्या गोष्टीपासून धोका आहे, असे वाटण्याची कारणे तरी काय? पहिले कारण म्हणजे **अनुकरण**. आपल्या भोवतालची माणसे एखाद्या गोष्टीला घाबरतात असे पाहिले की आपणही त्या गोष्टीला घाबरू लागतो. आई पालीला किंवा झुरळाला घाबरते, म्हणून मुलीलाही पाल किंवा झुरळ भीतिदायक वाटू लागते. त्याचप्रमाणे, गणित म्हणजे अवघड विषय ! कोणीतरी प्रसिद्ध मराठी लेखक गणितात नापास झाल्यामुळे मॅट्रिक होऊ शकले नव्हते.... इत्यादीसारख्या गणिताच्या वर्णनामुळे आपल्यालाही गणिताची धास्ती वाटू लागते.

भीतीचे दुसरे कारण म्हणजे **एखाद्या शालेय विषयाची दुसऱ्या भीतिदायक गोष्टीशी मनाने घातलेली सांगड**. उदाहरणार्थ शाळेत पूर्वीच्या इयत्तेत आपल्याला एखादा विषय शिकविणाऱ्या बाई उग्र स्वभावाच्या, शिक्षा करणाऱ्या असल्या, तर आपल्याला त्या विषयाची भीती वाटू लागते.

तिसरे कारण म्हणजे **अपयशाचा पूर्वानुभव**. एखाद्या विषयात आपल्याला नेहमीच कमी गुण मिळत असले किंवा नापास होण्याचीही वेळ आलेली असली, तर आता पुढच्या परीक्षेतही पुन्हा तसेच अपयश येईल असे वाटून आपल्याला त्या विषयाची भीती वाटू लागते.

चौथे कारण म्हणजे **अनिश्चिती**. एखादी गोष्ट अनोळखी असली की तिचे स्वरूप कसे असेल? तिचे पुढे काय होईल? हे आपल्याला नक्की सांगता येत नाही. आणि मग अशा गोष्टीची आपल्याला भीती वाटू लागते. जशी लहान मुलांना अंधान्या खोलीची वाटते तशीच. त्याचप्रमाणे, एखादा विषय जर आपल्याला पुरेसा माहितीचा झालेला नसला, तर तो आपल्याला कितपत जमेला! अशा शंकेतून हळूहळू त्या विषयाचा धसका वाटू लागतो.

भीती कशी घालवावी?

भीती नैसर्गिक असो की अनैसर्गिक, ती कोणत्याही कारणाने उत्पन्न झालेली असो, तिच्यावर मात करणे हे आपल्या हातात असते. त्यासाठी **पुढील पंचसूत्री वापरून बघा**.

१) **भीतीचे कारण समजावून घ्या**. तुम्हांला कोणत्या विषयाची भीती वाटते? ती केव्हापासून वाटते? ती वाटण्यामागे वर सांगितलेल्यापैकी काय कारण घडले असावे? असा विचार करा. अनुकरणातून किंवा अनुबंधातून (दुसऱ्या भीतिदायक गोष्टीशी सांगड घालण्यातून) उत्पन्न झालेल्या भीतीला

दूर करण्यासाठी स्वतःच्या स्वतंत्र अनुभवाला महत्त्व द्या. समजा स्वतःचा पूर्वानुभव अपयशाचा असला, तरी मागच्या चुका दुरुस्त केल्या, तर त्या जुन्या अपयशाची पुनरावृत्ती टाळता येते, हे लक्षात घ्या.

२) **भीतिदायक विषय टाळू नका**. ज्या गोष्टीची भीती वाटते तिची टाळाटाळ करण्याकडे आपला स्वाभाविक कल असतो. पण तो बाजूला ठेवून भीतिदायक वाटणाऱ्या विषयाच्या अभ्यासाला आणि परीक्षेला मनःपूर्वक सामोरे जा.

३) **भीतिदायक विषयाशी मैत्री करा**. त्यासाठी त्या विषयाची ओळख वाढवा. तो मुळापासून समजावून घ्या. त्याचा पाया कच्चा राहिला असला तर तो पक्का करा. अधले-मधले काही भाग कळलेले नसले, तर त्यांचा वेगळा अभ्यास करून ते भरून काढा. त्या विषयासाठी अभ्यासाच्या वेळातला जास्त वेळ राखून ठेवा. त्या वेळेत त्याचा पद्धतशीर सराव करा. वर्गातल्या मित्र-मैत्रिणींशी त्या विषयाबद्दल चर्चा करा. या सगळ्यातून त्या विषयाबद्दलचा अनोळखीपणा जाऊन आपलेपणा वाटू लागेल.

४) **इतरांची मदत घ्या**. एखाद्या विषयाची भीती घालविण्यासाठीचे हे प्रयत्न म्हणजे एकाकी झुंजच असली पाहिजे असे नव्हे. तेव्हा त्या विषयाच्या अभ्यासात आणि सरावात योग्य वेळी, योग्य व्यक्तीची किंवा योग्य पुस्तकांची निःसंकोचपणे मदत घ्या.

यत्नांची करिता शिकस्त सगळा अंधार तो लोपतो, रस्ता सर्व प्रकाशयुक्त बनूनी उत्साह संवर्धितो. ३९

छात्र प्रबोधनचा दीपावली विशेषांक विकून सुद्धेत पैसे कमवा! अधिक तपशीलासाठी वितरण केंद्रांशी संपर्क साधावा.

५) स्वयंसूचन - तंत्र वापरा. मनातली भीती कितीही खोलवर दडलेली असो. आपल्या इच्छाशक्तीच्या बळावर आपण ती मुळासकट उपटून फेकून देऊ शकतो. हे करण्याच्या पद्धतीला 'स्वयंसूचन तंत्र' असे म्हणतात. त्याचे टप्पे असे -

(क) 'अमुक विषयाची मला भीती वाटते' असे म्हणणे पूर्णपणे थांबवा. शिक्षकांशी बोलताना, मित्रांशी गप्पा मारताना, इतकेच काय, पण स्वतःशी मनातल्या मनात बोलतानासुद्धा 'मला भीती वाटते' असे चुकूनसुद्धा म्हणू नका. कारण अशा प्रत्येक उच्चाराचा मनावर नकारार्थी संस्कार होत असतो.

(ख) ध्यान कसे करतात हे शिकून घ्या. येथे एक सोपी पद्धत मी सुचवतो. प्रथम मांडी घालून स्वस्थ बसा. डोळे मिटा. पापण्या मिटलेल्या अवस्थेतच डोळे नजरेच्या पातळीच्या सुमारे २० अंश वर स्थिर केलेले असू द्या. आता याच अवस्थेत मनातल्या मनात शंभर पासून एकपर्यंत अशा उलट्या क्रमाने, अगदी संधपणे, आकडे मोजू लागा. लक्ष मधूनच इकडे तिकडे गेले तरी पुन्हा साधारण जिथपर्यंत आकडे मोजले होते तेथपासून पुढे मोजू लागा.... चार.... तीन.... दोन... असे करित एकापर्यंत पोहोचल्यावर मन अगदी शांत, निवांत झाले आहे असे जाणवते. या मनःस्थितीत काही वेळ जाऊ द्या आणि मग हलकेच डोळे उघडा. हेच एकप्रकारचे ध्यान! रोज सकाळी उठल्यावर आणि रात्री झोपण्यापूर्वी

निदान पाच मिनिटे असे ध्यान नियमितपणे करा.

(ग) हवेसे कल्पनाचित्र रंगवा

एकदा ध्यान जमू लागले, म्हणजेच मन निवांत झाल्याचा अनुभव येऊ लागला, की त्या पुढच्या टप्प्याकडे वळा. आपल्या अंतर्मनाला शब्दापेक्षाही प्रतिमांची म्हणजे चित्रांची भाषा चांगली कळते. म्हणून ध्यानाच्या अवस्थेत, डोळे मिटलेले असातानाच कल्पनेने आपल्याला साध्य करावयाच्या स्थितीची चित्रे तपशिलात रंगवा - उदाहरणार्थ - ज्या विषयाची तुम्हांला भीती वाटते त्या विषयाचा तास चालला आहे आणि तुम्ही आपण होऊन हात वर करून बरोबर उत्तरे देत आहात. त्या विषयाचा गृहपाठ उत्साहाने करता आहात. तुमच्या गृहपाठाचे वर्गामध्ये शिक्षक जाहीर कौतुक करित आहेत. त्या विषयाची परीक्षा चालू आहे. तुम्हांला सगळ्या प्रश्नांची उत्तरे बरोबर येत आहेत. निकाल लागलेला आहे. तुम्हांला चांगले गुण पडलेले आहेत. इत्यादी.

स्वयंसूचनाचे हे तंत्र अतिशय प्रभावी आहे. ऑलिंपिकसाठी तयारी करणारे खेळाडूसुद्धा हल्ली हे तंत्र वापरत असतात.

वर दिलेले सगळे उपाय तुम्ही मनापासून अवलंबिलेत, तर दोन-चार महिन्यातच तुमच्या लक्षात येईल की तुमची भीती केव्हाच पळून गेली आहे.

डॉ. अशोक निरफराके

२६०, सहकारनगर नं. १, पुणे - ९.

हिंदू म्हणजे जातीवाचक शब्द, हिंदू म्हणजे बुरसटलेल्या रुढी परंपरांचे जतन करणारे लोक, असा अर्थ काहींच्या मनामध्ये डोकावतो. ज्ञान प्रबोधिनीला अभिप्रेत असलेला हिंदू संकल्पनेचा अर्थ समजावून सांगण्याचा 'हिंदू ऐक्याची ध्वजा' या गाण्याच्या निमित्ताने केलेला प्रयत्न!

हिंदू कोण ?

ज्ञान प्रबोधिनीला अभिप्रेत असलेले हिंदुत्व हे विशाल, सहिष्णू, जयिष्णू, वर्धिष्णू, आधुनिक, विकसित, पुरोगामी हिंदुत्व आहे. उपासतापास, व्रतवैकल्य, कर्मकांड, भाकडकथा, भ्रामक समजुती, अंधश्रद्धा यांचा त्याच्याशी काही संबंध नाही. हिंदुत्व या शब्दाबाबत सध्या चालू असलेल्या राजकीय गदारोळापेक्षा प्रबोधिनीची 'हिंदू' ची व्याख्या खूप व्यापक आहे. प्रबोधिनीचे संस्थापक संचालक कै. आप्पाजी पेंडसे यांनी चार श्लोकांच्या आधारे समाजप्रामाण्यावर आधारित हिंदूची व्याख्या केली आहे.

वेदामध्ये मूळ असलेले. व्यास वाल्मिकी, मनु, महावीर, बुद्ध, शंकराचार्य, रामानुज, चैतन्य, बसव, तुळसीदास, कबीर ज्ञानेश्वर आदि संतांनी आणि प्रभु रामचंद्रांपासून शिवछत्रपती आदी काळापर्यंत झालेल्या महापुरुषांनी जिचे संवर्धन केले, अशी परंपरा ज्या समाजाचा आत्मा आहे, तो समाज जो प्रमाण मानतो तो हिंदू.

समाज म्हणजे लोकसंघ. खेडोपाड्यांतून, वाड्या-वस्त्यांतून केवळ जीवन जगण्याची तीव्र इच्छा आणि स्वतःची श्रमशक्ती यांच्या आधाराने आयुष्य कंठणारे जे कोट्यवधी भारतीय

हिंदू ऐक्याची ध्वजा!

- महेन्द्र सेठिया

नागरिक आहेत त्यांचा समूह म्हणजे आपला समाज. समाज प्रमाण मानने म्हणजे या समाजाच्या उत्कर्षात माझा उत्कर्ष, त्याच्या गौरवात माझा गौरव, त्याच्या अवनतीत माझी अवनती, त्याच्या अपमानात माझा अपमान हे तत्त्व शिरसावंद्य करून जीवनयात्रा चालविणे. ज्या श्रेष्ठ परंपरेचा वर उल्लेख केला त्या परंपरेची तीन वैशिष्ट्ये आहेत. एक म्हणजे उपास्य दैवत कोणतेही असले तरी चालेल. दुसरे उपासना पद्धतींमधील वैविध्य, साधनाची विपुलता या परंपरेला मान्य आहे. तिसरे भौतिक जगतावर विजय मिळविण्यासाठी आकांक्षा असावी अन् त्याचबरोबर अन्तः सृष्टीवर विजय मिळवून अन्तरात्म्याचा साक्षात्कार करून घेणे हे हिंदू संस्कृतीचं प्रमुख लक्षण आहे.

शैव, वैष्णव, बौद्ध, जैन, शीख, द्वैती, अद्वैती असे विविध पंथ-संप्रदाय यांची उपास्य दैवते व उपासना पद्धती भिन्न असल्या तरी वेदामध्ये मूळ असलेल्या परंपरेतून निर्माण झालेले हे प्रवाह आहेत आणि म्हणून ते हिंदूच आहेत.

हिंदुत्व केवळ जन्मानेच उपलब्ध होऊ शकेल असे नाही. जो जो जन्माने हिंदू तो तो स्वाभाविकच, कळत वा नकळत हिंदू समाजाशी तादात्म्य पावलेला आहे. पण जे कोणी परकीय रक्ताने, देशाने परंपरेने विजातीय आहेत त्यांनी जर हिंदू-समाज प्रामाण्य स्वीकारले तर तेही हिंदू होऊ

शकतात. भगिनी निवेदिता, श्रीमाताजी हिंदूच होत्या.

ख्रिश्चनांनी आणि मुसलमानांनी खऱ्या अर्थाने हिंदू-समाज-प्रामाण्य स्वीकारले तर ते केवळ चर्चमध्ये जाऊन ख्रिस्ताचे पूजन करतात किंवा मशिदीत जाऊन अल्लाचे स्मरण करतात यामुळे त्यांचे हिंदुत्व कमी होण्याचे कारण नाही. पण 'माझा मार्ग तेवढाच खरा, माझ्याशिवाय अन्य धर्म-उपासनापद्धती मानणाऱ्यांना जगावयाचा अधिकारच नाही, ते काफिर आहेत, असे त्यांनी म्हणता कामा नये. आणि वास्को दि-गामा, सेंट झेवियर, अल्बुकर्क, मुहंमद गजनी, घोरी, बाबर, औरंगजेब ते थेट मुहंमदआली जीना यांच्यापर्यंत ज्या कोणी हिंदुस्थानावर, येथील संस्कृतीवर आक्रमणे केली, हिंदु समाजाची शकले उडविण्याचा प्रयत्न केला त्यांना त्यांनी राष्ट्रपुरुष म्हणून मानता कामा नये.

त्यामुळे आपल्याला पटलेल्या मार्गाच्या आधारे ईश्वराची पूजा करणाऱ्या ज्या कोणाची या हिंदुस्थानातील समाजावर निष्ठा आहे, तिच्या भल्यासाठी जो प्रयत्न करतो तो प्रत्येक हिंदूच आहे.

हिंदू ऐक्याची ध्वजा

अशा व्यापक अर्थाने हिंदूंच्या ऐक्याची अशी ही ध्वजा! तिची महती 'मलपृष्ठावर' दिलेल्या गाण्यामध्ये गायली आहे. सूर्य किरणांपेक्षा अधिक तेजस्वीपणे, निळ्या आकाशामध्ये मुक्तपणे ऐक्याचा उदघोष करत ही ध्वजा विहरत आहे. ऋषीमुनींपासून चालू झालेल्या परंपरेतील उन्नत-उदात्त सुक्ते जणू या ध्वजेवर स्वरूपाने लहरत आहेत.

दुष्टांचे निर्दालन करणारी, त्यांना कठोर

शासन करणारी अन् सज्जनांचे रक्षण करणारी ही ध्वजा आहे. स्वतःच्या हृदयातील देव जागृत करणे अन् त्याचबरोबर इतर बांधवांच्या हृदयातील देव जागृत करणे याचे नाव धर्मसंस्थापना! अशी धर्मसंस्थापना करण्याची प्रेरणा देणारी ही ध्वजा आहे. सर्व शुभवचारांना, शुभसंकल्पना मूर्त करणारी कल्पवृक्षाप्रमाणे ही ध्वजा आहे.

या ध्वजेच्या रक्षणार्थ अनेकांनी आपल्या प्राणाची बाजी लावली. हिला वैभवाच्या शिखरावर पोहोचविण्यासाठी अनेकांनी बलिदाने केली. ही ध्वजा फडकवताना या सर्वांचे स्मरण ठेवू या.

ही ध्वजा सौम्य नाही, प्रखर आहे. वीरश्रीयुक्त आहे. विजयाची आकांक्षा ठेवणारी अन् प्रलयंकर शक्तीची प्रचीती देणारी आहे.

अशा या हिंदू ऐक्याची ध्वजा फडकवताना भविष्यकाळात तिच्याप्रति असलेले आपले कर्तव्यही समजून घ्यायला हवे. ही ध्वजा खरोखरीच ऐक्याची ध्वजा होईल. व्यापक अर्थाने (वर मांडलेल्या अर्थाने) ही हिंदुत्वाची ध्वजा होईल. यासाठी आपणच प्रयत्न करायला हवेत. दाही दिशा जिंकून त्या तिच्या पदी अर्पण करू अशा भावनेने दैदिप्यमान यश आम्ही मिळवू अन् त्याच्या प्रकाशात तिचा मान अधिक उंचावू असा निश्चय करू या. विजयदशमीच्या निमित्ताने या हिंदू ऐक्याचा खरा अर्थ समजावून घेत, या समाजाच्या उत्कर्षासाठी, त्याच्या ऐक्यासाठी कष्ट करण्याची प्रेरणा मनात जागृत ठेवूयात. (संदर्भ : विवेकानंदांचा राष्ट्रधर्म - लेखक. वि. वि. पेंडसे).

गेल्या वेळी आपण संगणकाचे वेगवेगळे भाग ओळखायला शिकलो. पण संगणकावर काही काम करायचे असल्यास तीन गोष्टी लागतात- हार्डवेअर, सॉफ्टवेअर आणि ऑपरेटिंग सिस्टिम.

संगणकाचा जो प्रत्यक्ष यांत्रिक भाग असतो, त्याला 'हार्डवेअर' म्हणतात. ज्या भागांना आपण डोळ्यांनी पाहू शकतो आणि हाताने स्पर्श करू शकतो त्या भागांचा 'हार्डवेअर' मध्ये समावेश होतो.

या हार्डवेअरला चालविणाऱ्या सूचनांना, संच म्हणजे सॉफ्टवेअर.

सॉफ्टवेअर आपल्याला जाणवते, त्याचा परिणाम आपल्याला पडद्यावर दिसतो. पण आपण त्याला स्पर्श करू शकत नाही. ज्याप्रमाणे एकाच रेडिओवर अनेक वेगवेगळी स्टेशन्स लागतात, त्याप्रमाणे एकाच हार्डवेअरवर वेगवेगळ्या प्रकारची अनेक सॉफ्टवेअर्स चालतात. निरनिराळ्या कामांसाठी निरनिराळी सॉफ्टवेअर्स वापरली जातात. म्हणजे पत्र लिहिणारे सॉफ्टवेअर वेगळे, हिशेब करणारे वेगळे; तर आलेख काढणारे आणखी वेगळे असे सॉफ्टवेअर असते. आपल्याला ज्यावेळी जे काम करायचे असेल त्यावेळी ते सॉफ्टवेअर आपण वापरतो. हार्डवेअरला ते काम करण्याच्या सूचना देऊन आपले काम करण्यात ही सॉफ्टवेअर्स तज्ज्ञ असतात.

ऑपरेटिंग सिस्टिम हा हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअरला जोडणारा दुवा असतो. ऑपरेटिंग सिस्टिम सगळ्या माहितीचे व्यवस्थापन करते, माहितीच्या प्रती काढते, माहिती इकडून तिकडे हलविते आणि नको असलेली माहिती काढूनही टाकते. संगणक चालू केल्यावर आपल्याला हव्या त्या सॉफ्टवेअरवर काम करण्याची सूचना प्रथम ऑपरेटिंग सिस्टिमलाच द्यावी लागते आणि मगच आपले काम सुरू होते. ऑपरेटिंग सिस्टिम नसेल, तर आपल्याला कुठलेच सॉफ्टवेअर वापरता येणार नाही. थोडक्यात म्हणजे, एकाच हार्डवेअरकडून वेगवेगळी कामे करून घेणारी वेगवेगळी सॉफ्टवेअर्स असतात. आपल्या गरजेनुसार आपण हवे ते सॉफ्टवेअर वापरतो. मात्र आपण ही सॉफ्टवेअर्स थेट वापरू शकत नाही; तर ऑपरेटिंग सिस्टिमला तशी सूचना देऊन, तिच्या माध्यमातून आपण सॉफ्टवेअर्स वापरतो.

आता या सर्व गोष्टी वापरणाऱ्या माणसांबद्दलही आपण वेगवेगळी नावे ऐकतो. 'हार्डवेअर इंजिनियर', प्रोग्रॅमर, ऑपरेटर असे वेगवेगळे शब्द आपल्या कानावर पडत असतात. वेगवेगळ्या भागांची जुळणी करून संगणक तयार करणे आणि एखाद्या भागात काही बिघाड झाला, तर तो दुरुस्त करणे इ. कामे करणाऱ्याला 'हार्डवेअर इंजिनियर' म्हणतात. तर सॉफ्टवेअर्स तयार करणाऱ्या लोकांना 'प्रोग्रॅमर' म्हणतात. ज्यांना स्वतःचा काम संगणक वापरून सोपे करावयाचे आहे. त्यांनी 'ऑपरेटर' च्या पातळीचे प्रशिक्षण घेतले, तरी पुरते. पण ज्यांना 'संगणक' हेच आपले कार्यक्षेत्र निवडून इतरांची कामे सोपी करण्यासाठी 'सॉफ्टवेअर्स' तयार करायची असतील, त्यांना 'प्रोग्रॅमर' पातळीचे संगणक प्रशिक्षण घ्यावे लागते. ज्यांना सुट्या भागांची जुळणी करून, संगणक बनवून विकायचे असतील, त्यांना 'हार्डवेअर इंजिनियरिंग' शिकावे लागते. 'सॉफ्टवेअर्स' चे प्रकार कोणते आणि कोणत्या प्रकारची सॉफ्टवेअर्स कधी लागतात, हे आपण पुढच्या वेळी पाहू.

- प्राजक्ता महाजन, कृषि-तांत्रिक विद्यालय, खेड-शिवापूर, ता. हवेली, जि. पुणे

ज्ञान जे आकाशसे शब्दांत ते मावेल का? एक का आहे कुणी येथे दुज्याच्या सारखा? ४३

To Be Masters in Computers, Contact - I.M.L.D. Jnana Prabodhini, Pune.

संवाद भारतीय भाषांशी

मराठी अनुवाद

बंगाली अनुवाद

कन्नड अनुवाद

रामराव - काय श्यामराव, मोठ्या प्रवासाचा बेत ठरतोय वाटतं?

श्यामराव - होय, मी उत्तर भारतात अमरनाथच्या यात्रेला जाणार आहे.

रामराव - प्रवासाची तयारी कशी केली? बसने का रेल्वेने जाणार?

श्यामराव - मी रेल्वे प्रवासाकरता सर्व सुटसुटीत सामान घेणार आहे. गरजेच्या वस्तूंची एकच अनेक कपडे असणारी बॅग आणि एक फोल्डिंग पिशवी, बस्स!

रामराव - पूर्वी प्रवासात मोठी ट्रंक होल्डॉल, पाण्याचा फिरकीचा तांब्या, गाठोडी, छत्री यामुळे मग प्रवास सहकुटुंब करणे त्रासदायक होई. पण आता प्रवासी कंपन्या सर्व सोई देतात.

श्यामराव - ठीक, मग परतीच्या प्रवासाकरता आरक्षण केले का?

रामराव - हो. तेथे आरक्षणासाठी दळणवळणाच्या टेलिफोन, फॅक्स, टपालकचेरी, तारघर, प्रवासी मार्गदर्शक, सर्व सोई आहेत. स्टेशनवर प्रतिकालय, बुकस्टॉल, उपाहारगृह, क्लोक रुम इ. सर्व असल्याने तुम्ही अजिबात काळजी करू नका.

श्यामराव - बरंय तर मग आपला प्रवास सुखाचा, आरामशीर होवो.

- सौ. दास

— किरे, अनेक दुरे जावळ प्रोगं चोलचिकी?

— हे आम्ही उत्तर भारतातील अमरनाथच्या यात्रेला जाच्छी.

— तुम्ही जावळ व्यवस्था केम्नी कोरेछो? ट्रेने जावे की बसने जावे?

— आम्ही जावळ जोन्नो छोटी छोटी जिनीशनीएच्छी, एकटी बॅगनी एछी जेटते अनेक जीनीश आशे आरकट फोल्डिंग बॅगनीएछी

— आगेर दिने कोथे जावार जुन्नो अनेक जीनीझे दोरका पोरतु बागसो, हाल्डॉल, जॉलेघोटी, छाता एशोब, जीनीशनीए जावा भीषन कष्ट होतो. एरवोन कोथे जावार जुन्नो कंपनीनी के शाब रखोम सुविदा आछी.

— ठीक आच्छे, जावार जुन्नो रिझर्व्हेशन कोस होयचे की?

— हुं, ओईखेने टेलिफोन, पोस्ट ऑफिस टुरिस्ट गाईड, फॅक्स, टेलिग्राफ ऑफिस शॉबकिछू सुविधा आछे, ताछारा स्टेशने वेंटिंगरूम, बुकस्टॉल, कॅन्टीन क्लोक रुम ऐईशॉब सुविधा आछे, तुम्ही कोनौ चिंता करे ना.

— आच्छा ठीक आछे, तोमार जर्नी भालो अबो शुखेर होऊ एई आभार इच्छा!

- प्रा. सुमन शेणॉय

— एनी श्यामराव, दोड्डु प्रवास माडुव योचने एनो?

— हौदु नानु उत्तर भारतद अमरनाथद यात्रेगे होरट्टिट्टेने

— प्रवासद तयारी हेगे मडिदीरी? मत्ते बस्सी नल्ली हो होगुववरिदिरा इल्ला ट्रेनी नल्ली?

— नानु रेल्वे प्रवासक्कागी स्वल्पवे सामानु, तेगे कोंडिदेने, एल्ला वस्तुगळु हिडिसुवंतह अनेक किसे गळिद बॅग हागू मडचिकोळुवु वंदु चील अष्टे!

— प्राचीन कालदल्ली वंदु दोड्डु ट्रंक होल्डॉल, नीरिन तिरिगसुब चेंबु, कोडे, आदुदरिंद कुटुंबदवरोदिंगे प्रवास माडुवुददु तुंबा कष्टकरवागित्तु. आदरे ईंग प्रवासी कंपनी इंदागी एल्लवू सौकरय कोडुत्तारे.

— ओळ्ळेदु, हागादरे वापस्सु बरुव आरक्षणे यन्नु माडिदीरा?

— हौदु अल्ली आरक्षणेगागी एल्ला प्रकारद संपर्कद सौकरय गळिवे दूध्वनी, फॅक्स, पोस्टऑफिस, टेलिग्राम ऑफिस, प्रवासी मार्गदर्शक व्यवस्थे गळिळवे. स्टेशनीनल्ली, प्रतीक्षालय, बुकस्टॉल उपाहारगृह, क्लोक रुम ई एल्ला सौकरय गळिहुदरिंद नीवु याव चिंतेयन्नु माडबेकागिळु.

— आयित्तु, हागादरे निम्न प्रवासवु आरामदायक हागू सुखकर वागलेंदु हारैसुत्तेने

संकलन - श्री. विश्वनाथ पूरकर
ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय
निगडी, पुणे - ४४.

“छात्र प्रबोधन” दीपावली विशेषांक वितरण केंद्रे

महाराष्ट्र, गोवा, बेळगाव मिळून ७१ ठिकाणी दीपावली विशेषांकांच्या वितरणाची व्यवस्था केली आहे. खालील गावांमधील सर्व सभासदांनी ४ नोव्हेंबरनंतर खाली दिलेल्या पत्त्यांवर सर्वसाधारणपणे सायं. ५ ते ७ यावेळेत दीपावली विशेषांक घेऊन जावा. काही केंद्रांवर ही वेळ वेगळी असेल. दूरभाष करून अथवा समक्ष जावून त्या त्या ठिकाणाच्या सोयीनुसार दिवाळी अंक घेऊन जावेत व सहकार्य करावे. दीपावली विशेषांक घेऊन जाण्यासाठी आपली वर्गणीची पावती किंवा हा अंक घेऊन जावा. ज्यांची वर्गणी या किंवा पुढच्या अंकाचे वेळी संपणार आहे अशांनी दिवाळी अंक नेताना आपली वार्षिक वर्गणी वितरण केंद्रावरच जमा करावी.

जळगाव, जालना, मालेगाव, बारशी, बीड, परळी वैजनाथ, सेलू, या ठिकाणी सभासदांची पुरेशी संख्या असूनही तेथील सभासदांपैकी कोणीच आजअखेरपर्यंत वितरण केंद्र चालविण्यासंबंधी प्रतिसाद न दिल्यामुळे तेथील केंद्रांचे पत्रे आम्ही देऊ शकलो नाही. २० ऑक्टोबरपर्यंत वरील गावांपैकी कोणी वितरण केंद्र चालविण्याची तयारी असल्याचे कळविल्यास त्याप्रमाणे त्या-त्या गावातील सभासदांना स्वतंत्र पत्राद्वारे वितरण केंद्राचा पत्ता कळविला जाईल. पत्र न आल्यास साध्या पोस्टाने अंक पाठविले जातील व अंक न मिळाल्यास दुसरा अंक पाठविला जाणार नाही याची नोंद घ्यावी.

अंक घेऊन जाताना वही पेन घेऊन जावे. एक छोटी प्रश्नावली सर्वांना भरून द्यावयाची आहे. बहुतेक सर्व वितरण केंद्रांवर ज्ञान प्रबोधिनीची विविध प्रकाशने व छात्र प्रबोधनची ध्वनिफीत विक्रीसाठी उपलब्ध असेल. आपण ती बघून, हवी असलेली प्रकाशने अवश्य खरेदी करावीत. सर्व प्रकाशनांवर दिवाळी निमित्त १०% सवलत असेल. छात्र प्रबोधन दीपावली विशेषांकांच्या जास्त प्रती हळ्या असल्यास त्या विक्रीसाठी उपलब्ध असतील.

आतील खेडेगावांमधील सभासद जर जवळपासच्या वितरण केंद्रांवरून अंक घेऊन जाणार असतील तर त्यांनी २० ऑक्टोबरपर्यंत आम्हांला पत्राने तसे कळवावे व कोणत्या केंद्रावरून आपण अंक घेऊन जाणार आहात तेही कळवावे. म्हणजे त्याप्रमाणे तेथे दिवाळी अंक पाठवता येतील. उर्वरित गावांमधील सर्वांना अंक साध्या पोस्टाने पाठविला जाईल. ज्यांना खात्रीशीर घरपोच अंक हवे असेल त्यांनी २० ऑक्टोबरपर्यंत १० रुपये मनीऑर्डर छात्र प्रबोधनच्या मुख्य कार्यालयामध्ये पाठवावे. सोबत सभासद क्रमांक व पत्ता लिहून पाठवावा.

दीपावली विशेषांक अधिकाधिक जणांना वेळेत व खात्रीशीर मिळावा यासाठी केलेली ही व्यवस्था यशस्वी होण्यासाठी सर्व सभासदांनी सहकार्य करावे.

१. मुंबई विभाग

- ठाणे** - १) डॉ. अजित दातार, बी २० अहिल्या सोसा. घंटाळी रस्ता, ठाणे (प.) ☎ ५४२१०८७
२) सौ. अनघा पेटकर, १०, देवदत्त, भास्कर कॉलनी, नौपाडा, ठाणे ☎ ५४२४७२६
३) सौ. साधना भिंगारे, C-3, विश्वजीत सोसा. सावरकर मार्ग, तीन पेट्रोल पंपाजवळ ☎ ५४१६५४३
- डोंबिवली** - सौ. ज्योती औटी, ३-३ बिल्डींग, टिळकनगर हायस्कूल जवळ, डोंबिवली (पू.) ☎ ४७४१३९
- कल्याण** - श्री. प्रभाकर गायधनी, ४ जोशी सदन सोसा., टिळक चौक, कल्याण ☎ ४१०२७९
- मुलुंड** - श्री. त्रिंबक ग. जोशी, एफ १७, शिवदर्शन सोसा., सेंट पायस हायस्कूलसमोर, पं. मदन मोहन मालवीय रस्ता, मुलुंड (प.) ☎ ५६९२२६०
- पार्ले** - सौ. शुभदा देशपांडे, इ/३ नवप्रभात हौ. सोसा. हनुमान रस्ता, विलेपार्ले. ☎ ६१००८९६
- बोरीवली** - सौ. अंजली नलावडे, ६/२३५ योगानंद सोसा. वजिरा नाका, बोरीवली (प.) ☎ ८०८५५५०

२. कोकण - गोवा - बेळगाव विभाग

- पनवेल** - श्री. मकरंद कुलकर्णी, अ/६ गीतांजली सोसा. लोखंडी पुडा, पनवेल. ☎ ७४५४५०७
- पेण** - श्रीमती अनुराधा प्रकाश जोशी, अच्युतराव टिळक वाडा, हनुमान आळी, पेण

- रोहा - सौ. हेमलता कर्णिक, पवन १२ मंगलवाडी, सी.डी. देशमुख कन्या हायस्कूलशेजारी 📞 ४२८४३
- खोपोली - डॉ. प्रमोदिनी परांजपे, परांजपे नर्सिंग होम, मोगलवाडी रस्ता. 📞 ६२५५०
- कर्जत - सौ. कल्पना श्रीपाद कुलकर्णी, अ/२, गायत्री अपार्टमेंट, नाना मास्तर नगर. 📞 २३०१३
- महाड - श्री. ग. गो. गाडगीळ (सर) १७५७, काकरतळे
- रत्नागिरी - सौ. अंजली कार्लेकर, लक्ष्मीबाई लिमये चाळ, जोशी पाळंद. 📞 २०७२४
- दापोली - श्री. विष्णू सोमण, द्वारा महाजन ब्रेव्हरेज, स्टेट बँक गल्ली, पेट्रोल पंपाजवळ. 📞 ८२८०२
- चिपळूण - श्री. कानडे, उपमुख्याध्यापक, युनायटेड इंग्लिश स्कूल. 📞 ५२८७७
- गोवा - १) श्री. सुहास मुळे. A1/2 इंदीरा अपार्ट. कोम्ब, मडगाव 📞 ७३६३२८
२) श्रीमती पुर्णिमा सुखटणकर, साईधाम, ४७, डिफेन्स कॉलनी, आल्ट परवरी. 📞 २१७३१२.
३) श्री. प्रमोद गणपुले, मुक्काम भटवाडी, पोस्ट कोरगाव, पेडणे
- बेळगाव - चि. संकल्प विनायक कुलकर्णी, ४२ सराफ कॉलनी, खानापूर रोड, टिळकवाडी, बेळगाव

३. पश्चिम व दक्षिण महाराष्ट्र

- सातारा - १) श्री. सतीश कुलकर्णी, प्लॉट नं. ५१ सर्व्हे नं. ३२०/१अ अंजली कॉलनी, कंजें तर्फे. 📞 ५०५०४
२) 'रिलेशन्स' द्वारा श्री. प्रकाश देवकुळे, दुर्गा पेठ, आनंदवाडी दत्ताजवळ.
- वाई - विज्ञान वाचनालय, द्वारा श्री. नागेश शंकर मोने, 'भाग्योदय', ११२३ ब्राह्मणशाही. 📞 ७०७६६
- कराड - श्री. जयंत क्षीरसागर, ३१ विद्यानगर, 'सौख्यदा' क्षीरसागर क्लासेस, फार्मसी कॉलेजजवळ. 📞 ७१२२६
- सांगली - १) श्री. शैलेंद्र केळकर, ६९२ गावभाग, खाडिलकर गल्ली. 📞 ७७३८२
२) श्री. शंतनु गोरक्षनाथ इनामदार, व्ही ११, वंदन अपार्टमेंट, चिनार हॉटेलजवळ, नेमिनाथनगर, विश्रामबाग, 📞 ३२४२०४
- मिरज - श्री. प्रभाकर पोंक्षे, अक्षय प्रोव्हिजन स्टोअर्स, लोकमान्य सोसायटी, मिरज कॉलेजजवळ 📞 २२३६७२
- जत - सौ. आसावरी विकास भिसे, राम मंदीराजवळ, राघवेंद्र निवास, जत. 📞 ४६०३३
- विटा - सौ. सुनिता तु. देशचौगुले, 'आशीर्वाद' हॉस्पिटल, विटा. 📞 ७२००८
- इचलकरंजी - श्री. विनायक गद्रे, वॉर्ड नं. ५, घर नं. ६८अ, झेंडा चौक, इचलकरंजी 📞 ४२४००८
- कोल्हापूर - १) डॉ. शुभांगी कुलकर्णी, आशीर्वाद हॉस्पिटल, बिनखांबी गणेश मंदिराजवळ 📞 ५२१५३४
२) सौ. रेखा शहा, १६ सम्राटनगर, कृष्णाई बंगल्याशेजारी 📞 ६५९८९७
- सोलापूर - ज्ञान प्रबोधिनी, बालविकास मंदिर, डफरिन चौक, सोलापूर. 📞 २५७८२
- सांगोला - डॉ. संजीवनी केळकर, माता-बालक उत्कर्ष प्रतिष्ठान, सांगोला.

४. उत्तर महाराष्ट्र

- नाशिक - १) सौ. साधना गाडगीळ, रामकृष्ण धाम, श्रीरामवाडी, म. गांधी रस्ता. 📞 ५७४८३०
२) कु. कविता रमण सागोरे, ५ कृष्णपिंगाक्ष सोसा. रचना विद्यालय रोड, शरणपूर 📞 ५८१९५१
३) सौ. पुष्पा गवादे, 'सायंतारा', गणेश सोसा. शिखरेवाडी, नाशिक रोड.
- धुळे - सौ. उषा पाठक, धुळे अर्बन बँक, गरूड बाग, धुळे
- दोंडाईचा - डॉ. अनिल सोहोनी, 'रचना' १८ प्रोफेसर्स कॉलनी, दोंडाईचा 📞 ४४३०९
- नंदूरबार - श्री. विलास पांडुरंग जोशी, जनक आभूषण समोर, श्रीकृष्ण बिल्डिंग, ३रा मजला
- चाळीसगाव - श्री. विंचुरकर, मुख्याध्यापक, गुरुकुल माध्यमिक विद्यालय, चाळीसगाव
- चोपडा - श्री. सुधाकर केंगे, विवेकानंद विद्यालय, यावल रोड, चोपडा. 📞 २०५२८

धेऊनिया वारू सुरेख सत्प्रीतीचा, त्या लगाम लावू सुंदर संयमनाचा!

४७

गाणं म्हणत जगण्यासाठी अन् फुलासारखं फुलण्यासाठी हवं छात्र प्रबोधन हाती.

५. मराठवाडा विभाग

- औरंगाबाद - १) सौ. स्वाती पळसकर, सनी कॉर्नर, दुसरा मजला, पैठण गेट. ☎ २३३२६
२) सौ. अश्विनी देशमुख, N-५, सुशील, प्लॉट न. १४४. सावरकर नगर, सिडको. ☎ ४८४६३२
- लातूर - डॉ. अरुण देवधर, विद्यानगर, विवेकानंद रुग्णालय, लातूर. ☎ ४२६१४
- परभणी - श्री. दिलीप राके, 'पारस' नाथनगर, परभणी
- नांदेड - श्री. मल्हार वि. लाठकर, रमा कॉम्प्लेक्स, ३० गोदावरी कॉम्प्लेक्स, व्ही.आय.पी.रोड ☎ ३३४६६५
- माजलगाव - चि. श्रीपाद उदयराव कुलकर्णी, द्वारा - सानेगुरुजी बाल वाचनालय, उपाध्ये गुरुजींचा वाडा. सन्मित्र कॉलनी.
- आंबाजोगाई - श्री. भि.म. आंबेगावकर, २५ श्रीनगर वसाहत, मांडवा रोड, आंबाजोगाई.
- उस्मानाबाद - श्री. शेषाद्री व्यंकटेश डोंगे, २७/५५८ 'स्नेहसंपदा' समतानगर, धाराशिव. २७५०

६. विदर्भ

- अमरावती - श्री. अविनाश देशपांडे, 'श्रीरामकृपा' जोशींचे घर, मालटेकडीच्या मागे, श्यामनगर.
- अकोला - श्री. भूषण बापट, द्वारा - मिहीर उद्योग केंद्र, केशव अर्चना, गांधी चौक, अकोला
- नागपूर - चि. देवदत्त मोहन लपालकर, १२२, 'विश्वास', नवी रामदास पेठ, नंदाजीबाबा देवळाजवळ ☎ ५४५१६७

७. पुणे व नगर विभाग

- अहमदनगर - श्रीमती पार्वती जाखडी, द्वारा-पद्माकर जाखडी, ३२ नरहरीनगर, गुलमोहोर रस्ता, हॉटेल सायंतारा समोर, ☎ २३६४८
- सासवड - कु. अनघा वाघ, ५०४ क. सोपाननगर, हडको, सासवड
- बारामती - चि. निलेश महाजन, २ सिल्व्हर अपार्टमेंट विजयनगर, भिगवणरस्ता, एम.इ.एस. हायस्कूल शेजारी, ☎ २३४६०
- नारायणगाव - श्री. ल. गो. करंदीकर, शिक्षक वसाहत, गु.रा.प. सबनीस विद्यामंदीर.

८. पुणे शहर विभाग

- मध्य पुणे - छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ, ☎ ४७७६९१
- मेहेंदळे गैरेज - श्री. वसंत साने, देवेश सहकारी गृह. संस्था. स.नं. ३४/३ एरंडवणा, ☎ ३४४५८०
- पौड रोड - चि. प्रतीक हांडे, बिल्डिंग नं.१६ फ्लॉट नं. ८ आनंदनगर, पौड रस्ता. ☎ ३६९७७७
- कोथरुड - डॉ. सुशे बोरकर, लेन नं. ५ प्राची अपार्टमेंट, ब्लॉक नं. १२, डहाणूकर कॉलनी. ☎ ३४१८५०
- मॉडेल कॉलनी - श्री.रा.दि. बारट्रके, १०८७ अब/२ब 'शुभयोग', हेरुकृष्ण मंदिर पथ, मॉडेल कॉलनी ☎ ३५६१०९
- पानमळा - सौ. दीपा दिलीप ताटके. 'साकेत' A/६६ शिवप्रसाद हौ. सोसा. पानमळा. ☎ ४३४८४७
- माणिकबाग - श्री. राजेंद्र विनायक कारंडे, सी १३ आशीर्वाद हौ. सोसा. सावरकर नगर, माणिकबाग
- पद्मावती - चि. योगेश पाटणकर, B ६/११ गुरुराज सोसा. पद्मावती, पुणे सातारा रस्ता. ☎ ४२३९७३
- हडपसर - कु. निलिमा चौधरी, बंदर स्कूल, टिचर्स क्वार्टर्स, गाडीतळ, हडपसर
- पिंपरी - सौ. वृषाली करंदीकर, 'कर्म योग' सोसा., बि.नं. बी/२, ब्लॉक नं. ३०४, डॉ. बेक कंपनीसमोर.
- निगडी - १) ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय, पेठ क्र. २५, निगडी ☎ ८४३८०
२) सौ. संपदा राजन आगाशे, फ्लॉट नं.८, साने चेंबर्स, टिळक चौक, निगडी
- भोसरी - श्री. श्रीकांत त्र्यंबक भाटे, प्रभुकृपा, चक्रपाणी वसाहत, भोसरी. ☎ ७९३१४९

हे मासिक ज्ञान प्रबोधिनी या संस्थेच्या मालकीचे असून ८ आश्विन शके १९१८, ३० सप्टेंबर १९९६ या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, पुणे येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले आहे.

४८ मला वाटते निःस्पृह होऊन सुखशांती आस धरावी, या ध्येयाने अपुली काया परोपकारास्तव झिजवावी!

सर्वांगीण विकासातून मिळवून देण्या आत्मविश्वास! छात्र प्रबोधन मासिकाचा नित्य असे ध्यास!

छात्र

प्रबोधन

निव्वळ मासिक नव्हे.. कृतिशील उपक्रमांचा स्रोत!!

एका होऽऽऽ शब्दांना कंठ फुटले...
छात्र प्रबोधनची ध्वनिफीत आवृत्ती!
कुमारांसाठी दिवाळीचे खास आकर्षण!!

अनेक नामवंतांच्या आवाजात विविध कलाकृती,
जे केवळ ऐकूनच समजेल अशा भन्नाट, अभिनव कल्पनांचा मिलाफ
एक तासात धुंद होऊ जावं.. पुन्हा ऐकत राहावं अन् अनेकांना ऐकवावं असं
वाटायला लावणारी संग्राह्य ध्वनिफीत तयार होत आहे.... दिवाळीच्या आनंदात भर
पालणारी ही ध्वनिफीत आपल्याकडे हवीच! आजच आपली मागणी मुख्य वा
स्थानिक कार्यालयात नोंदवा!

मूल्य : रुपये ५०/- प्रकाशन पूर्व सवलत : रुपये ४०/-

पोस्टाने पाठविण्यासाठी रुपये १०/- जादा पाठवावेत.

सर्व वितरण केंद्रांकर १ नोव्हेंबर नंतर ही ध्वनिफीत विक्रीसाठी उपलब्ध असेल.

प्रकाशन दिनांक. २५ ऑक्टोबर ९६

दीपावली विशेषांक वितरण व्यवस्था

दीपावली विशेषांक खात्रीशीर व वेळेत मिळव्या यासाठी महाराष्ट्रात गावोगावी
वितरण केंद्रांची व्यवस्था केली आहे. या सर्वांचे पत्ते अंकाच्या शेवटच्या पानांवर
दिले आहेत. त्या केंद्रांवरून १ नोव्हेंबर नंतर वार्षिक वर्गणीची पावती अथवा हा
अंक दाखवून आपला दीपावली विशेषांक घेऊन जावा. ज्या गावांमध्ये वितरण केंद्र
अस्तित्वात आहे त्या गावांमध्ये पोस्टाने अंक पाठविले जाणार नाहीत. ज्या गावांमध्ये
वितरण केंद्रे नाहीत अशा गावांमध्ये पोस्टाने अंक पाठविले जातील. अंक पोस्टात
गहाळ झाला, मिळाला नाही तर दुसरा अंक त्यांना पाठविला जाणार नाही.

ज्या सभासदांना दिवाळी अंक खात्रीशीर घरपोच हवा असेल त्यांनी रु.१०/-
मनिऑर्डरने अथवा समस्त २० ऑक्टोबरपूर्वी मुख्य कार्यालयात पाठवावेत. त्या
सर्वांना अंक रजिस्टर्ड पोस्टाने पाठविला जाईल. अशा सभासदांनी आपला नाव, पत्ता
व सभासद कर्पांक फळविण्यास विसरू नये.

गेली २ वर्षे बरेच सभासद वितरण केंद्रांवरून वेळेत अंक घेऊन जात नाहीत.
अशी वितरण केंद्रप्रमुखांची तक्रार आहे. याची दिवाळीपूर्वीच आपण आपला अंक
घेऊन जाल व दिवाळीची सुट्टी अधिक आनंदात पालवाल असा विश्वास वाटतो.

हिंदु ऐक्याची ध्वजा...

या निळ्या मोकळ्या अंबरी विहरते
सूर्यकन्येपरी हिंदु ऐक्याची ध्वजा ॥१॥

आर्षकालातुनी आर्यसंघातुनी
मुक्त जे गाडले सुक्त तेजस्वि ते
लहरताना दिसे या स्वरांध्या वरी ॥१॥

दुहनिर्दालना सुहसंरक्षणा
धर्मसंस्थापना चेतवी जी मना
कल्पवृक्षापरी छत्र माघी वरी ॥२॥

स्तंभिकेतळी हिच्या अखंड यज्ञ मांडिले
घेतली महाव्रते सहस्र प्राण सांडिले
ही असो महत्पदी वैभवाच्या शिरी ॥३॥

क्षुब्ध लाट होऊनी कधी नभी धरारते
हर्षमत्त होऊनी कधी रणात नाचते
उघळिते घेऊनी अग्निपुष्पे करी ॥४॥

जिंकुनी दिशा दहा वाहु त्या हिच्या पदी
तेजप्राप्त हो असे कुणी न पाहिले कधी
हाच प्राण हेतु अन् ध्यास हाच अंतरी ॥५॥

संपर्क पत्ता :

संपादक, छात्र प्रबोधन

ज्ञान प्रबोधिनी, ५१०, सदाशिव पेठ,

पुणे ४११ ०३० ☎ ४७७६९१

कार्यालयाची वेळ : स. ९० ते संध्या. ७

या अंकाची किंमत : रु. ८/-

वार्षिक वर्गणी : रुपये १००/-

प्रकाशन दिनांक : राष्ट्रीय सौर ८ आश्विन, शके १९१८

३० सप्टेंबर, १९९६

